

ÄGANDE OCH BRUKANDE GENOM TIDERN

BLANDADE LÄMNINGAR I KUNGSÄNGEN

Arkeologisk förundersökning samt kompletterande utredning i avgränsade syfte av fastigheterna Kungsängen-Ålsta 1:10 och Aspvik 1:5, Upplands-Bro kommun, Kungsängens socken, Uppland, Stockholms län

JONNA SARÉN LUNDAHL

Rapporter från Arkeologikonsult 2019:3199

ARKEOLOGIKONSULT
Optimusvägen 14
194 34 Upplands Väsby
Tel: 08-590 840 41

www.arkeologikonsult.se

OMSLAGSBILD: Den södra delen av gravfält L2019:2727. Norr är åt det vänstra nedre hörnet i bild.

ALLMÄNT KARTMATERIAL:

Fastighetskartan: © Lantmäteriet Dnr: 50007066_140003

Terrängkartan: Lantmäteriet (CC0)

© Arkeologikonsult 2019

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.

Villkor finns tillgänglig på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

ÄGANDE OCH BRUKANDE GENOM TIDERNA

BLANDADE LÄMNINGAR I KUNGSÄNGEN

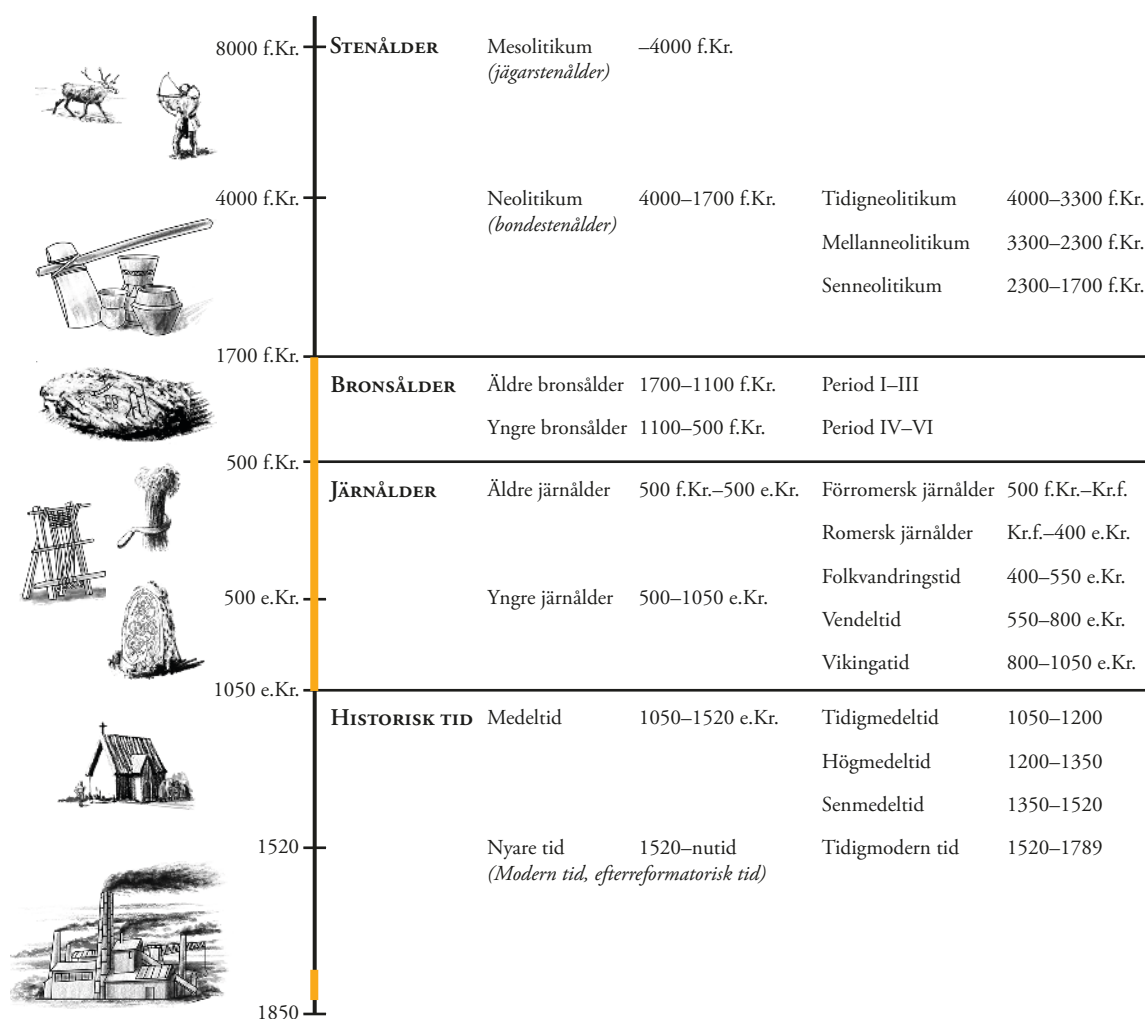
Arkeologisk förundersökning samt kompletterande utredning i avgränsade syfte av fastigheterna Kungsängen-Ålsta 1:10 och Aspvik 1:5, Upplands-Bro kommun, Kungsängens socken, Uppland, Stockholms län

JONNA SARÉN LUNDAHL

Rapporter från Arkeologikonsult 2019:3199

ARKEOLOGISK PERIODINDELNING

ANTI-KVARISK BEDÖMNING

Antikvarisk bedömning anger hur man enligt kulturmiljölagen (1988:950), och till viss del även skogsvårdslagen (1979:429), bedömt lämningen och dess eventuella lagskydd vid registreringstillfället. Den slutgiltiga bedömningen görs alltid av Länsstyrelsen.

Fornlämning är en lämning som omfattas av skydd enligt kulturmiljölagen. För att en lämning ska kunna bedömas som fornlämning krävs att den tillkommit före 1850, är en lämning efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergiven. Det är förbjudet att utan tillstånd från länsstyrelsen rubba, ta bort, gräva ut eller på annat sätt ändra eller skada en fast fornlämning.

Möjlig fornlämning innebär att man vid registreringstillfället inte kunnat ta ställning till om lämningen är en fornlämning

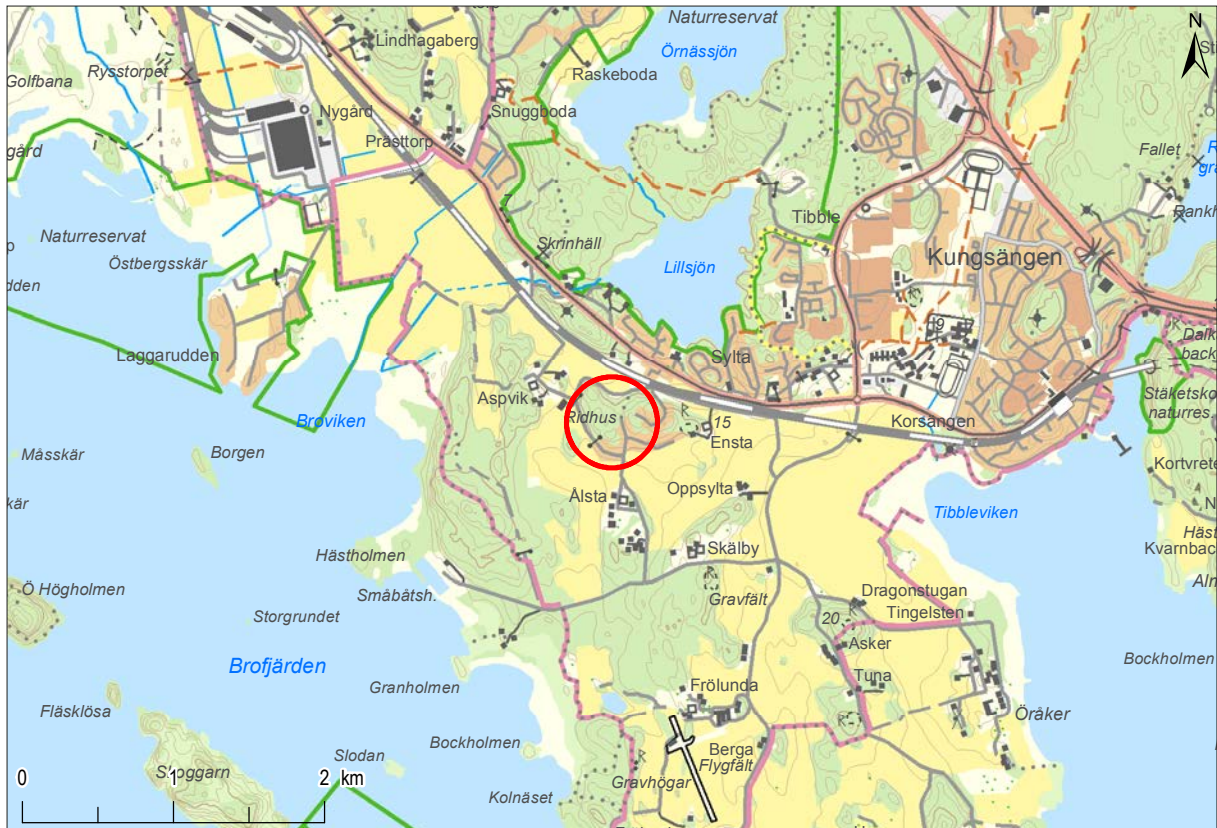
eller inte. Lämningen måste vara bekräftad i fält. Möjlig fornlämning kan även anges för en lämning som har undersökts i samband med en arkeologisk undersökning, men där man inte fastställt lämningens utbredning.

Övrig kulturhistorisk lämning används för kulturhistoriska lämningar som har tillkommit efter 1850, men som ändå anses ha ett antikvariskt värde. Bedömningen används även för vissa lämningar som inte uppvisar fysiska spår, t.ex. fyndplats eller plats med tradition.

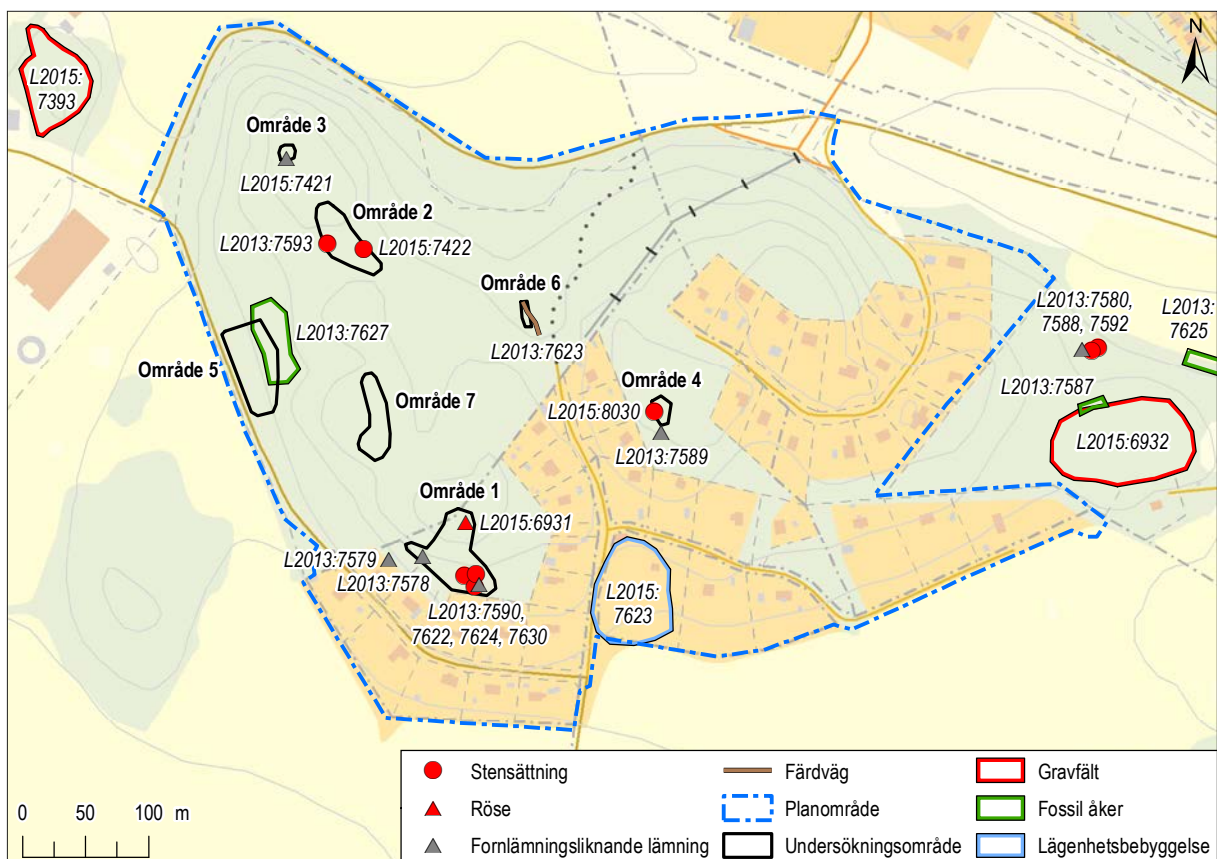
Ingen antikvarisk bedömning används för lämningar som blivit helt borttagna genom en arkeologisk undersökning eller förstörda. Inget skydd enligt kulturmiljölagen kvarstår. Lämningar som endast är kända via kartmaterial, skriftlig eller muntlig källa och inte har kunnat återfinnas i fält kan inte heller ha en antikvarisk bedömning.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTNING.....	7
INLEDNING OCH SYFTE.....	8
TOPOGRAFI, FORNLÄMNINGSBILD OCH HISTORISK BAKGRUND	8
METOD OCH GENOMFÖRANDE	11
UNDERSÖKNINGSRESULTAT.....	13
Område 1, L2019:2728 – gravfält, L2015:6931 – röse.....	13
Område 2, L2019:2727 – gravfält	16
Område 3, L2015:7421 – stensättning	18
Område 4, L2013:7589 – gränsmärke, L2015:8030 – stensättning	19
Område 5, L2013:7627 – område med fossil åkermark	20
Område 6, L2013:7623 – färdväg.....	22
Område 7, L2019:2720, L2019:2723, L2019:2722 – stensättning.....	22
DISKUSSION OCH TOLKNING	25
Ett gravfält från yngre järnålder.....	25
Ett andra gravfält och en gravgrupp	26
Studie av det historiska kartmaterialet.....	26
Slutsats.....	28
REFERENSER	31
Litteratur	31
Äldre kartor	31
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER.....	32
BILAGOR	33
Bilaga 1. Schakttabell.....	33
Bilaga 2. Anläggningstabell	34
Bilaga 3. Fyndtabell	36

Figur 1. Platsen för undersökningen markerad på Terrängkartan, skala 1:50 000.

Figur 2. Planområdet med de aktuella undersökningsområdena och närliggande fornlämningar som de var registrerade i KMR innan undersökningens början, skala 1:6 000. Mot bakgrund av Fastighetskartan.

SAMMANFATTNING

Efter beslut av Länsstyrelsen har Arkeologiskonsult under våren 2019 utfört en arkeologisk förundersökning samt en kompletterande utredning inom fastigheterna Kungsängen-Ålsta 1:10 och Aspvik 1:5 i Kungsängen socken, Upplands-Bro kommun, Stockholms län (figur 1 och 2). Förundersökningen berörde sju undersökningsområden spridda över ett större bergsimpediment i norra delen av Lennartsnäshalvön i Kungsängen, strax söder om Mälarbanan och Enköpingsvägen.

Innan utredningen och förundersökningen var 13 objekt kända och under undersökningens gång påträffades ytterligare fem fornlämningar: ett så kallat femstenarör (en gränsmarkering av äldre typ), en halv väg, ett område med fossil åkermark, ett röse, två gravfält och flertal stensättningar. Av stensättningarna var tre ensamliggande gravar (L2015:7421, L2015:8030, L2019:2720), två ingick i en gravgrupp (L2019:2722, 2723) och resterande var fördelade på två gravfält. Ett objekt fick bedömningen övrig kulturhistorisk lämning; en fossil åker med tillhörande stensträng. En tidigare registrerad stensättningsliknande lämning kunde inte återfinnas.

Ett tidigare okänt område med tre stensättningar (L2019:2720, 2722, 2723) påträffades under utredningen.

Samtliga fornlämningar eller fornlämningsområden avgränsades inom ramen för förundersökningen, varav tre områden undersöktes med maskinstöd och de övriga fyra enbart med handverktyg. Det ena gravfältet, L2019:2727, uppskattas innehålla 35–45 gravar och kan troligtvis dateras till den yngre järnåldern (cirka 400–1050 e.Kr.). En likande beräkning kunde inte göras vid det andra gravfältet, L2019:2728, då gravarna endast utretts med handgrävda punktinsatser. Gravfältet kan möjligen dateras till järnåldern (cirka 500 f.Kr.–1050 e.Kr.), med det närliggande höjdbelägna röset som troligen har uppförts under bronsåldern (cirka 1500–500 f.Kr.) eller den äldre järnåldern (cirka 500 f.Kr.–400 e.Kr.). De övriga tre ensamliggande och höjdbelägna gravarna (L2015:7421; L2015:8030; L2019:2720) hör troligtvis även de till bronsålder – äldre järnålder, och motsvarar möjligtvis en första etablering i området. De övriga gravarna (L2019:2722 och L2019:2723) kan grovt placeras in i järnålderns landskap.

Lämnings-nr (KMR)	RAÄ-nr (FMIS)	Antikvarisk bedömning	Typ	Kommentar
L2013:7578	Kungsängen 213	Fornlämning	Stensättning, grav	Tidigare känd, ingår i L2019:2728
L2013:7589	Kungsängen 224	Fornlämning	Gränsmarkering, femstenarör	Tidigare känd
L2013:7590	Kungsängen 216	Fornlämning	Stensättning, grav	Tidigare känd, ingår i L2019:2728
L2013:7593	Kungsängen 226	Fornlämning	Stensättning, grav	Tidigare känd, ingår i L2019:2727
L2013:7622	Kungsängen 217	Ingen antikvarisk bedömning	Stensättningsliknande lämning	Tidigare känd, ej återfunnen
L2013:7623	Kungsängen 218	Fornlämning	Färdväg, halv väg	Tidigare känd
L2013:7624	Kungsängen 219	Fornlämning	Stensättning, grav	Tidigare känd, ingår i L2019:2728
L2013:7627	Kungsängen 227	Övrig kulturhistorisk lämning	Område med fossil åkermark	Tidigare känd
L2013:7630	Kungsängen 221	Fornlämning	Stensättning, grav	Tidigare känd, ingår i L2019:2728
L2015:6931	Kungsängen 28:1	Fornlämning	Röse	Tidigare känd
L2015:7421	Kungsängen 171:2	Fornlämning	Stensättning, grav	Tidigare känd
L2015:7422	Kungsängen 171:1	Fornlämning	Stensättning, grav	Tidigare känd, ingår i L2019:2727
L2015:8030	Kungsängen 27:1	Fornlämning	Stensättning, grav	Tidigare känd
L2019:2720	-	Fornlämning	Stensättning, grav	Ny lämning
L2019:2722	-	Fornlämning	Stensättning, grav	Ny lämning
L2019:2723	-	Fornlämning	Stensättning, grav	Ny lämning
L2019:2727	-	Fornlämning	Gravfält	Ny lämning
L2019:2728	-	Fornlämning	Gravfält	Ny lämning

Figur 3. Tabell över aktuella lämningar.

En färdväg som troligen gått ihop med den påträffade hålvägen (L2013:7623) syns på en historisk karta från år 1727. Vägen har lett fram till soldatorpet Kopladal (L2015:7623). Hålvägen kan ha äldre anor än till 1700-talet.

Den fossila åkern (L2013:7627) kan inte beläggas i det historiska kartmaterialet, och inget daterbart material påträffades vid undersökningen. Området är tydligt stenröjt och avgränsas av en nyupptäckt stensträng i väster och en stenrik moränbacke i öster.

INLEDNING OCH SYFTE

Upplands-Bro kommun har påbörjat detaljplane- arbete inom aktuellt utrednings- och förundersök- ningsområde. I samband med detta har Länssty- relsen beslutat om kompletterande utredning samt förundersökning av lämningar i det aktuella områ- det (Lst dnr 431-23408-2018, uppdragsnummer 201900614). Området var under hösten 2011 före- mål för en arkeologisk utredning etapp 2, utförd av Stockholms länsmuseum i syfte att utröna om om- rådet inrymde fornlämningar. Flera fornlämningar och fornlämningsliknande lämningar av varierad karaktär påträffades i området (Andersson 2011).

De aktuella undersökningsområdena omfattade sam- manlagt drygt 13000 kvadratmeter. Arbetet inled- des med en inventering och kartering av områdena, varefter vissa områden sökschaktades med gräv- maskin och andra undersöktes med handverktyg. Förundersökningen utfördes av Arkeologikonsult under tio dagar våren 2019.

Sex av de objekt som påträffades vid 2011 års ut- redning registrerades som möjlig fornlämning och för dessa krävdes en kompletterande utredning för att främst fastställa fornlämningsstatus men även utbredning: L2013:7578; 7622; 7593; 7421; 7589; 7627. Vilket även gällde de nyupptäckta lämningarna L2019:2720; 2722; 2723; 2727; 2728. Utöver detta behövdes sju fornlämningar avgränsas: L2013:7624; 7630; 7590; 7623 och 2015:6931;7422; 8030.

Syftet för förundersökningen var således att fast- ställa förekomst och utbredning av bekräftade forn- lämningar i det område som är föremål för framtida exploatering.

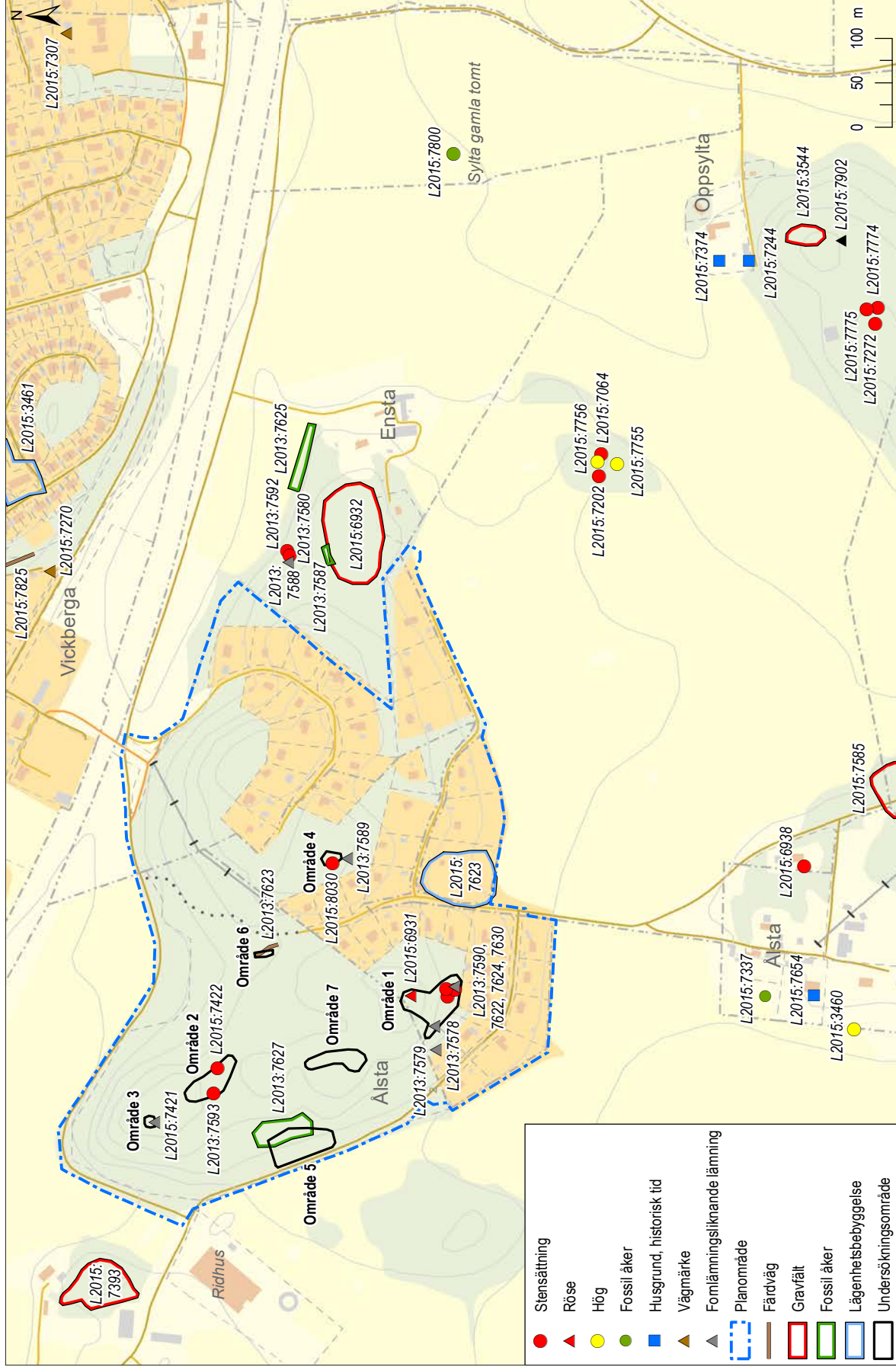
TOPOGRAFI, FORNLÄMNINGSBILD OCH HISTORISK BAKGRUND

Området ligger i den norra delen av Lennartsnäs- halvön, där topografin präglas av ett för regionen karaktäristiskt sprickdalslandskap, med lägre belägna flacka ängs- och åkermarker med mindre åkerhol- mar och höjder av skogbevuxna moränimpediment och berg. Mälaren omger halvön och i norr ligger sjöarna Lillsjön och Örnässjön.

De aktuella undersökningsområdena ligger vid och på ett berg strax sydväst om tätorten Kungsängen på en höjd av 15–43 meter över havet. Berget har flera krön och är bevuxet av barrträdsdominerad bland- skog på en blockfattig till rikblockig morän med bitvis blottade rundhällar. Bergets västra och södra delar är redan bebyggt av villatomter, draperade

runt krönlägena som lämnats som grönområden. Bergsimpedimentet är i dagsläget till stor del orört, belägen i en utpräglad jordbruksbygd med flera häst- och lantgårdar i närområdet. Trots att området ligger strax söder om Mälarbanan och Enköpings- vägen är den lantliga och naturnära känslan påtaglig.

Regionen är en kulturhistoriskt varierad och rik nejd. Ett utmärkande drag för Upplands-Bro är den täthet av sätesgårdar som återfinns här, vissa med anor från medeltiden men de allra flesta nyetablerade under 1600-talet – en expansion och sedermera en re- ducering av sätesgårdar som skvallrar om en annan tids ekonomiska och samhällsstratigrafiska samman- hang. Den mark som tills största del hade tillhört

Figur 4. Undersökningsområdena med närliggande fornlämningar som de var registrerade i KMR innan undersökningens början, skala 1:6 500. Mot bakgrund av Fastighetskartan.

kronan under medeltiden, donerades och förlänades ut till adeln som ersättning för deras tjänster i de krig som gjorde Sverige till en stormakt efter Gustav Vasas tid. Adeln kom därmed att äga majoriteten av jorden i Kungsängen socken (tidigare Näs eller Stockholms Näs socken). De allra flesta säterierna etablerades runt Stockholm under 1600-talet, och påkostade boningshus uppfördes i syfte att utnyttja den skattefrihet som kronan erbjöd för ståndsmässiga gårdar. Den unga kungamakten ville nämligen kunna mäta sig med de rika kulturländerna på kontinenten och visa upp ett modernt och rikt Sverige (Prenzlau-Enander 1991).

Krigen fortsatte dock att kosta pengar, och ett kungarike i ekonomisk kris lät i och med Karl XI:s reduktion på slutet av 1600-talet dra tillbaka sätesfriheten från de säterier som inte var ståndsmässigt bebyggda för att istället delas ut som ersättning till soldater, officerare och ämbetsmän. Det som en gång varit anledningen till att adeln förlänat jord blev nu istället anledning till att de förlorade den. I och med reduktionen försvann ungefär hälften av alla säterier i Upplands-Bro och inga fler bildades därefter (Prenzlau-Enander 1991).

Inom bara en radie av sex kilometer från undersökningsområdet finns åtta säterier eller forna säterier (Almare-Stäket, Aspvik, Brogård, Granhammars, Lejongdal, Lennartsnäs, Lerberga och Ådö säteri).

Men vi ser inte bara de ståndsmässiga gårdarna i landskapet, även om de är mest framträdande. Säterier hade i regel ett stort behov av arbetskraft och på säteriernas mark började det växa fram torp under 1600-talet. Torparna fick lov att bruka sin tilldelade jordlott mot att arbeta en avtalad del av tiden åt godsherrn. Dessa dagsverkstorp låg oftast i utkanten av odlingsmarkerna.

Under 1700-talet ökade adelns sitt jordägande igen, och i Kungsängen socken kom de att äga tre fjärdedelar av jorden. Trots det uppfördes endast en herrgård under denna tid, Öråker herrgård (Prenzlau-Enander 1991) vilket skvallrar om att de sätesgårdar som överlevde reduktionen höll sig starka och närvarande i området.

In i 1800-talet, med den agrarteknologiska frammarschen, räckte torparnas dagsverksplikt inte längre till och ett nytt system med årsanställda stattare infördes. I staten, deras betalning, ingick framförallt bostad och mat. Inom en radie av en kilometer från undersökningsområdena finns sexton torplämningar/historiska husgrunder samt en kvarngrund registrerade.

Med det är inte bara de historiska lämningarna som präglar landskapet i Upplands-Bro, regionen har nämligen rikligt med lämningar från och med att landet steg upp ur vattnet under bronsåldern (cirka 1700–500 f.Kr.). Just bronsåldern är främst synlig i landskapet med sina krönbelägna och ensamliggande rösen eller stensättningar. Järnåldern (cirka 500 f.Kr.–1050 e.Kr.) avtecknar sig tydligast med sina stensättningar, högar och hela gravfält. Men också runstenar, fossila åkrar och stensträngar är vanliga lämningar i landskapet. Inom en radie av en kilometer från undersökningsområdet finns nio gravfält, fyra fossila åkrar, flertalet stensättningar, rösen och högar samt färdvägar med vägmärken registrerade i KMR (figur 4). Höjdpartierna i Kungsängen socken rymmer flera gårdar och byar med gravfält intill, vilket indikerar att gårdarna har anor från den yngre järnåldern (cirka 400–1050 e.Kr.) (Andersson 2011).

Inför Stockholms läns museums utredning i området år 2011 var en handfull fornlämningar kända vid bergsimpedimentet. I östra delen var ett gravfält registrerat (L2015:6932), i sydvästra delen ett röse (L2015:6931), i nordvästra delen två stensättningslikande lämningar (L2015:7421 och tidigare L2015:7422, nu L2019:2727) och i den centrala delen en stensättning registrerad (L2015:8030) samt lämningar efter soldattorpet Kopladal (L2015:7623).

Under utredningen 2011 påträffades nio nya fornlämningar och fornlämningsliknande lämningar inom de områden som är aktuella för denna rapport. Sju av dessa var stensättningar (L2013:7624, L2013:7630 och L2013:7590) eller stensättningslikande lämningar (L2013:7578, L2013:7622, L2013:7593 och L2013:7589). Även en fossil åker och en hålväg registrerades (L2013:7627 och L2013:7623).

METOD OCH GENOMFÖRANDE

Fältarbetet utfördes av två arkeologer under våren 2019. Förundersökningen berörde sju undersökningsområden, varav fem var helt eller delvis belägna på berg. Detta föranledde en begränsad framkomlighet som resulterade i att endast fyra av undersökningsområdena kom att undersökas med maskinstöd. Vid de övriga tre undersökningsområdena lades istället tyngdpunkten på att inventera och kartera möjliga lämningar och därefter utreda lämningarnas status med handredskap.

De områden (1, 2, 3, 4 och 7) som innehåller gravar och/eller gravliknande lämningar kom initialt att karteras och fotograferas. Därefter undersöktes de enskilda lämningarna genom avtorvning till dess att objektets utbredning, typ och fornlämningsstatus kunde konstateras. Detta skedde med maskinstöd på områdena 2 och 7, medan områdena 1, 3 och 4 enbart utreddes med handverktyg. På område 2 och 7 sökschaktades ytorna kring de påträffade anläggningarna för att undersöka om det kunde finnas fler lämningar som inte var synliga ovan mark.

Framförallt avtorvades anläggningarnas ytterkanter, men vissa av anläggningarna torvades av i större utsträckning för att utreda lämningens uppbyggnad och typ. Dock rensades dessa endast grovt för att inte skada lämningen i större utsträckning en nödvändigt.

Område 5 och 6, den fossila åkern och hålvägen, sökschaktades med grävmaskin.

På grund av förutsättningarna i terrängen kom endast en dryg tredjedel av den beräknade schaktningens arean att tas upp; cirka 525 kvadratmeter. Av dessa utgjorde 117 kvadratmeter handgrävda schakt (figur 5).

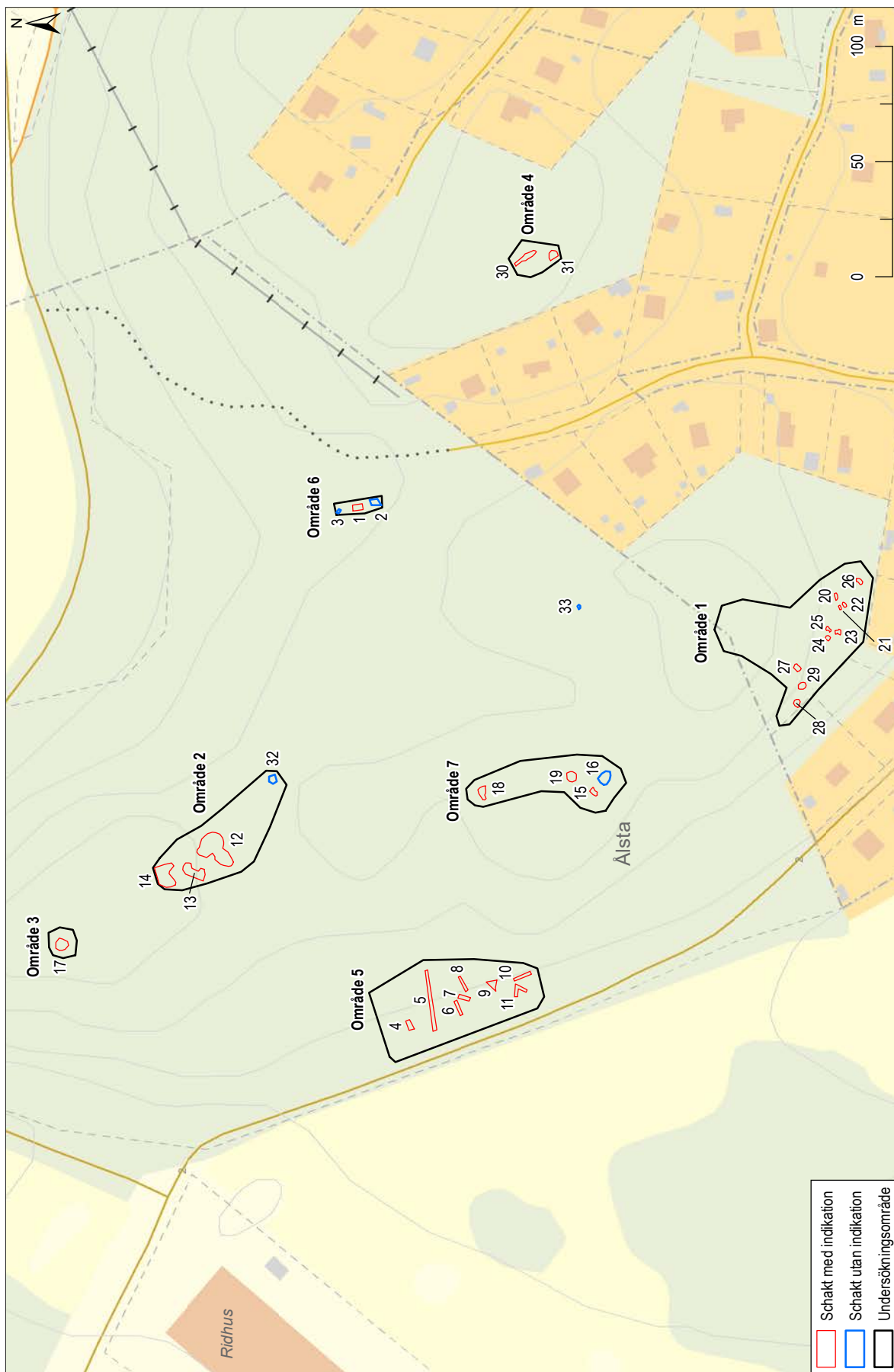
Vid schaktning och handgrävning användes en metall-detektor för att kunna fånga upp fynd från eventuellt skadade och okända lämningar inom undersökningsområdet. Signaler i tydliga anläggningar kom inte att grävas upp men noterades i dokumentationen.

Som en del av den kompletterande utredningen utfördes en kartstudie av de historiska kartorna över området för att spåra de historiska lämningarna i tid, men också hur de förhistoriska lämningarna varit placerade och respekterade i historisk tid.

Samtliga schakt, fynd och arkeologiska objekt mättes in med GPS med nätverks-RTK samt dokumenterades i skrift och fotograferades. Även drönare användes för lod- och översiktsfotografering av de framtagna anläggningarna där vegetationen så tillät.

Efter avslutad undersökning lades schakten igen i de fall där mer än enbart torv och mossa tagits bort. Där känsligare lämningar tagits fram, så som lager, lades en markduk över lämningen innan igenläggandet.

Det påträffades inget material som lämpade sig för analys. Ett fynd av bipolärt slagen kvarts påträffades i anläggning 101 (L2015:7421) samt en större bjällra vid hålvägen (L2013:7623).

Figur 5. Undersökningsområdena med de grävda schaktarna, skala 1:2 500. Mot bakgrund av Fastighetskartan.

UNDERSÖKNINGSRESULTAT

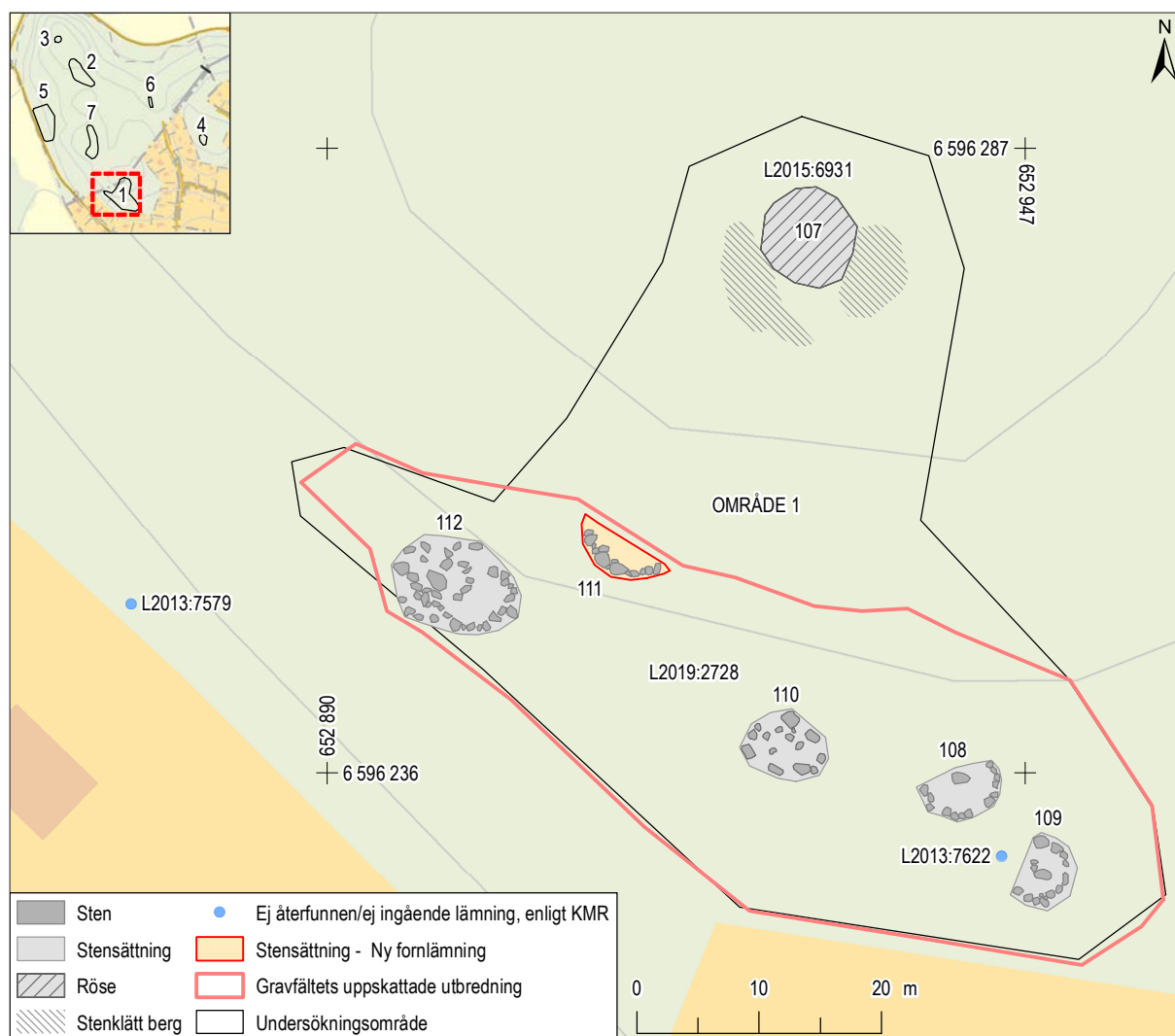
Nedan presenteras resultaten för de olika undersökningsområdena. Områdena undersöktes i den numererade följden 1–7 och utifrån deras olika rumsliga förutsättningar. Lämningsarna kommer nedan att beskrivas med anläggningsnummer i nummerserie 100–129 (jämför med figur 24 för deras lämningsnummer i KMR).

Område 1, L2019:2728 – gravfält, L2015:6931 – röse

Område 1 är beläget vid bergsimpedimentets sydvästra del. Dess största del ligger direkt nedanför

en brant bergsvägg vars krön är klädd med ett röse (107; L2015:6931). Nedanför bergsväggen sluttar terrängen söderut, där villabebyggelse strax tar vid. I området mellan villatomterna och berget finns ett 15–25 meter brett och cirka 90 meter långt område inom vilket de berörda fornlämningsarna är belägna. Området ligger 30–34 meter över havet.

De lämningar som sedan tidigare var kända i området (förutom den ej återfunna fornlämningsliknande lämningen som omnämns nedan) var ett röse (107), tre stensättningar (108, 109 och 110) och en fornlämningsliknande lämning (112). Ytterligare en stensättning (111) påträffades vid utredningen (figur 6).

Figur 6. Undersökningsområde 1 med de framkomna lämningarna, skala 1:600. Mot bakgrund av Fastighetskartan. Översikt i skala 1:15000.

Det inklämda området mellan berget och bebyggelsen undersöktes utan maskinstöd. Inledningsvis lokaliserades de redan kända lämningarna och lämningssliknande objekten, och det kunde konstateras att de flesta objekten var felutprickade med 5–11 meter. En fornlämningssliknande lämning (L2013:7622) återfanns inte. Denna ligger möjligen under en av de stora rishögar som fanns i området, inom en radie på upp till 11 meter från den plats den är markerad i KMR. Inom fälttiden fanns det inte utrymme att för hand flytta rishögarna och detta prioriterades därför bort.

För att få en klarare uppfattning om stensättningarna rensades stenar som ingick i kantkedjor, mittstenar och övriga konstruktionsdetaljer fria från mossa, och mindre ytor i anläggningarnas ytterkanter togs fram för att avgöra utbredning och uppbyggnad.

Av de fem påträffade anläggningarna var tre stensättningar halvcirkelformade. Stensättning 108 (figur 7) och 109 var uppbyggda på likartat sätt. De hade en tydlig och omsorgsfull lagd halvcirkelformad kantkedja med ett större block placerat i mitten och en tät stenpackning av mindre stenar innanför kantkedjan och en liten bit utanför. Den nyupptäckta stensättningen 111 var också uppbyggd i en halvcirkel men låg mot en brant bergvägg i norr och med blockrik morän i slutningen åt söder.

De övriga två stensättningarna (110 och 112) var inte lika tydligt utformade. De var båda rundade med tydliga avgränsningar om än inte med framträdande kantkedjor. Stensättning 110 hade en gles kantkedja som var tydligast i den södra och sydöstra delen, medan stensättning 112 saknade kantkedja. Båda anläggningarna hade ett perifert

Figur 7. Stensättning 108. Foto taget från sydsydöst med drönare.

Figur 8. Stensättning 112 med de fastgjutna staketstolparna. Foto taget från norr.

placerat större block. I stensättning 110 låg det större blocket längst upp i terrängen som en del i kantkedjan. I stensättning 112 låg blocket i konstruktionens nordvästra del. Stensättning 112 var delvis skadad av tre fastgjutna staketstolpar i fastighetsgränsen till Kungsängen-Ålsta 1:11 (figur 8).

Samtliga stensättningar var uppbyggda av likartat material, troligen från områdets naturligt blockiga morän och av spruckna delar från bergväggen. Framförallt stensättning 111 och 112 hade sådana spruckna delar, och var också de två anläggningarna som låg närmast bergväggen.

Området utgjordes, som tidigare nämnts, av blockrik morän, vilket gör det svårare att upptäcka stenkonstruktioner om området inte totalavbanas. Det är högst troligt att fler stensättningar och eventuellt andra typer av anläggningar gömmer sig på den nu skog- och morändominerade sluttningen.

I området 1 ingår även ett röse på bergets krön (107, L2015:6931), direkt norr om det lägre belägna gravområdet. Röset är draperat över bergets topp och följer krönets naturliga form. Direkt nedanför röset är bergets sluttning klätt med ett enskiktat lager sten i de södra och östra delarna, vilket ger illusionen att röset är betydligt större än vad det verkligen är om det ses från dessa väderstreck. Rösets högsta punkt ligger på cirka 42 meter över havet. Då röset endast bitvis var bevuxet med mossa behövdes ingen avtorvning för att uppfatta vare sig avgränsning, uppbyggnad eller konstruktionselement. Dock växer flera enar och tallar i rösets direkta närhet, vilket förminskar intrycket av fornlämningen och frántar den dess annars markerade placering i landskapet.

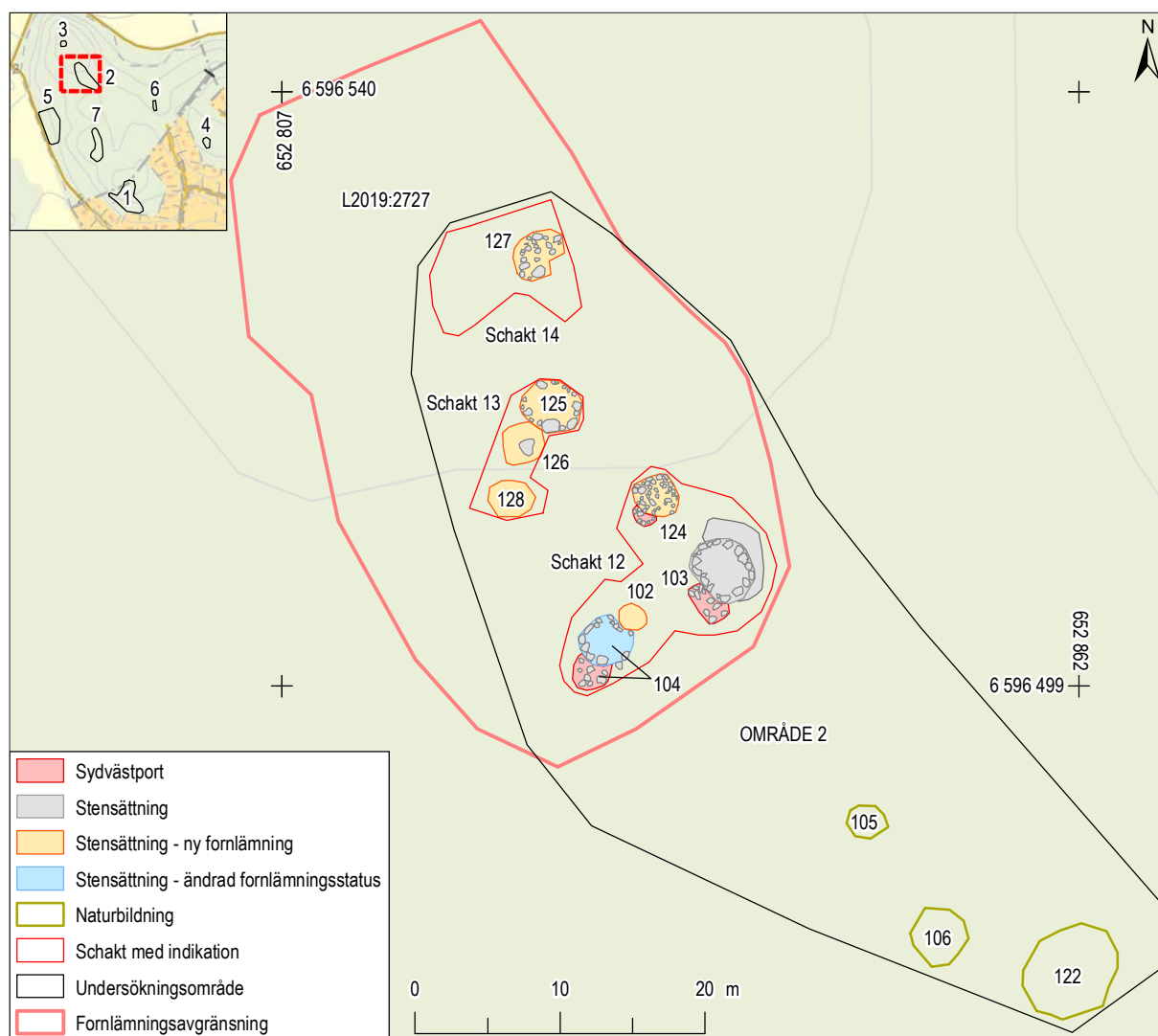
Område 2, L2019:2727 – gravfält

Område 2 är beläget vid bergsimpedimentets norra del, vid ett lägre parti mellan två krön på en höjd mellan 33 och 35 meter över havet (figur 9).

I området var enstensättning (103) och en fornlämningslikande lämning (104) kända sedan tidigare (figur 10 och 11). Liknande lämningar vid område 1 hade de här lämningarna också en felprickad placering, denna gång på 5 respektive 20 meter. Utöver dessa objekt påträffades ytterligare sex stensättningar inom en sammanlagd yta på cirka 230 kvadratmeter. Söder om det framschaktade området utreddes även tre stensamlingar (105, 106 och 122) som kunde konstateras vara naturbildningar.

Anläggningarna togs fram med maskinstöd och även områdena runt stensättningarna undersöktes för att utreda möjligheten att fler lämningar fanns i anslutning. Detta resulterade i att både fler stensättningar och tidigare okända konstruktions-element påträffades.

Den sedan tidigare kända stensättningen 103 (figur 11) var vällagd med tydlig kantkedja, ett bräm i den östra halvan, samt en rektangulär sydvästport. Objekt 104 konstaterades vara en stensättning med en sydvästport samt en mindre en- till tvåskiktad stensättning (102) i direkt angränsning åt nordöst. Ytterligare en rund stensättning (124) utan kantkedja men med sydvästport påträffades strax norr därom. Denna hade på grund av vegetationen

Figur 9. Undersökningsområde 2 med de framkomna lämningarna, skala 1:500. Mot bakgrund av Fastighetskartan. Översikt i skala 1:15 000.

Figur 10. Stensättning 104 innan undersökning med stensättning 103 i bakgrunden. Foto taget från väster.

Figur 11. Stensättning 103. Sydvästporten är höger i bild. Foto taget i lod med drönare.

inte varit synlig ovan markytan, vilket då antydde att fler lämningar kunde gömma sig under mossa och torv. Det visade sig att åtminstone fyra stensättningar till finns i närheten (125, 126, 127 och 128). Samtliga var rundade stensättningar varav en hade en kantkedja som var mer artikulerad i dess södra halva (125) och en annan hade en flack stenpackning runt ett mittblock (126).

I detta område togs nästan hela stensättningarna fram, då de i några fall var svåra att avgränsa mot den naturligt steniga moränen. Marken kring stensättningarna i schakt 12 (102, 103, 104 och 124) var nästintill stenfri men nordväst därom tilltog den steniga moränen.

Förundersökningen av område 2 visar att ytan innehåller ett flertal gravar, men måste avbanas helt för att det ska vara möjligt att särskilja gravar från naturbildningar i moränen och därmed fastställa det totala antalet stensättningar. Gravfältet har avgränsats okulärt efter att flera stensättningar påträffats. I området nordväst om de påträffade gravarna förekommer stensamlingar som möjligen kan vara stensättningar. I området söder och öster om det markerande gravfältet sluttar terrängen markant och inga stensättningsliknande stensamlingar påträffades, förutom de konstaterade naturbildningarna 105, 106 och 122.

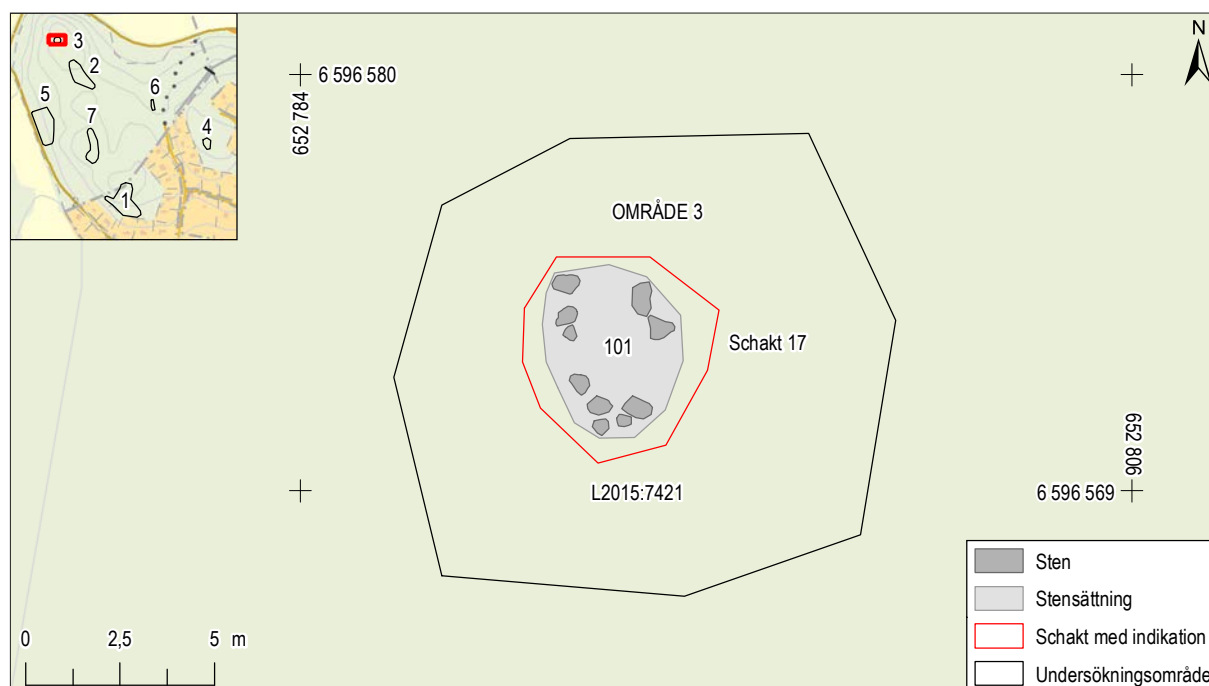
Område 3, L2015:7421 – stensättning

Cirka 50 meter nordväst om den nordligaste graven vid område 2 ligger en ensamliggande stensättning (101) på ett krön ovanför en brant nordsluttning (figur 13). Stensättningen ligger 36 meter över havet och var registrerad i KMR som en fornlämningsliknande lämning.

Lämningen var belägen på en rundhäll, vilket innebär att endast mossa behövde tas bort för att kunna utreda och avgränsa lämningen. Stensättningen bestod av sju större och tre mindre stenar placerade i en oval ring runt en stenpackning av mindre stenar av kantigt och delvis skärvtigt material. En av de större stenarna verkar ha vält från sitt ursprungliga läge i modern tid, då denna uppvisade en helt flat och mossfri sida.

Figur 12. Fyndet av ett bipolärt kvartsavslag funnet i stensättning 101. Skala 1:1.

Figur 13. Undersökningsområde 3 med den framkomna stensättningen, skala 1:200. Mot bakgrund av Fastighetskartan. Översikt i skala 1:15000.

Anläggningen rensades för hand utan maskinstöd. Vid grovrensning av stensättningen påträffades ett bipolärt slaget kvartsavslag ytligt i stenpackningen (figur 12).

Närområdet var i stort sett fritt från blockig morän och stensättningen bedöms som ensamliggande på det exponerade krönläget i bergsimpedimentets nordvästra del.

Område 4, L2013:7589 – gränsmärke, L2015:8030 – stensättning

På ett krön ungefär i mitten av bergsimpedimentet var en stensättning (116) och en fornlämningsliknande lämning (117) registrerade i KMR. Dessa var felinprickade på 6 respektive 9 meter, men då området i stor del bestod av moränfri blottad håll, så var lämningarna tydliga och lätta att återfinna. De är belägna 42–43 meter över havet (figur 14).

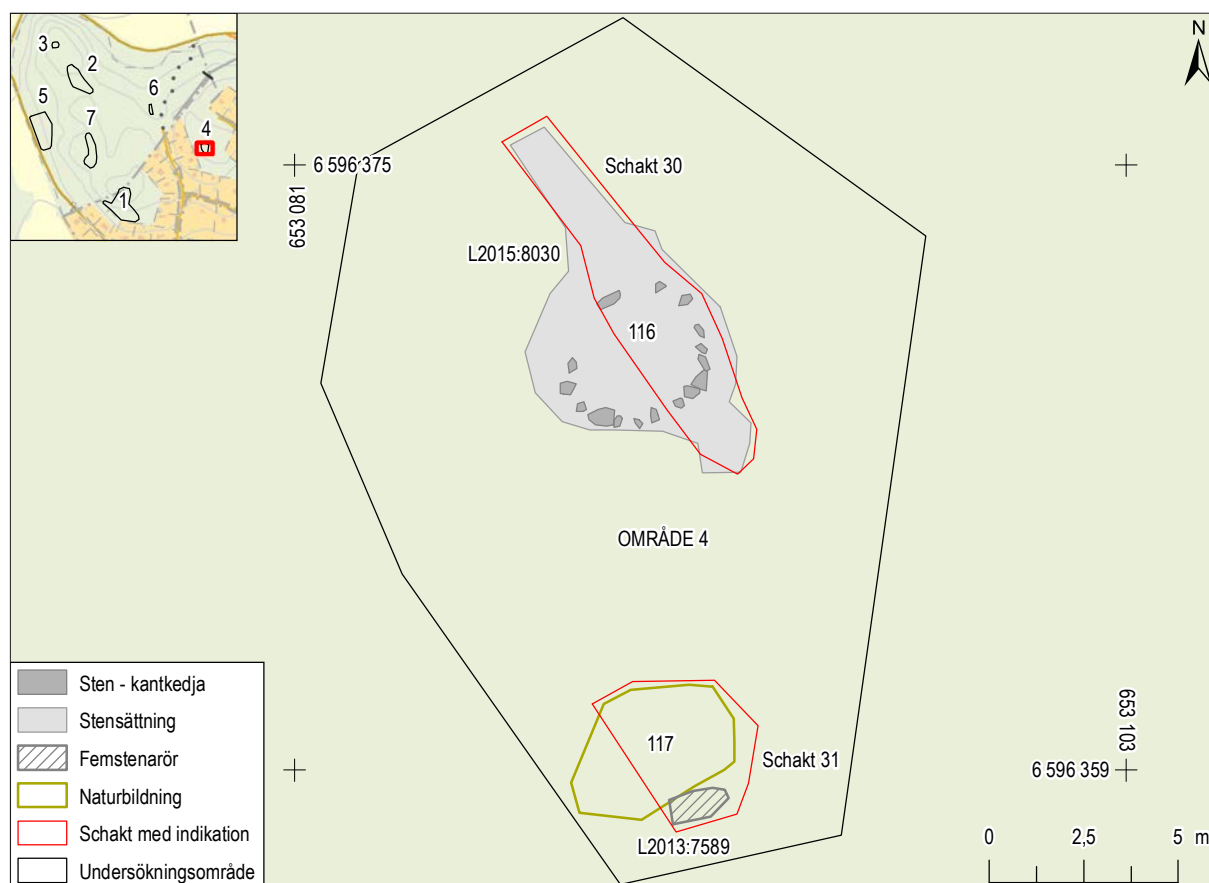
Även dessa lämningar undersöktes för hand utan maskinstöd. Då de endast var övervuxna med mossa och ett tunt lager mylla kunde snabbt en stor del av

lämningarna rensas fram för att fånga upp form och konstruktionsdetaljer.

Den fornlämningsliknande lämningen 117 konstaterades till största delen vara en naturbildning, där stenar hamnat i en mindre skreva i berget. Dock fanns två stående stenar vid kanten till skrevan som inte bedömdes ha hamnat där naturligt, samt ytterligare en till synes nedfallen sten i slutningen åt väster. Dessa kan vara delar av ett delvis raserat femstenarör. Ett sådant gränsmärke finns markerat på kartan över Ålsta bys ägor från år 1727, ungefär där vårt förmodade femstenarör är beläget. Lämningen skulle i sådana fall vara ett gränsröse mellan Aspvik, Ålsta och Sylta bys ägor (se figur 23).

Den redan registrerade stensättningen 116 var placerad på en skreva i berget. Skrevan, cirka tio meter lång, var fylld med ett jämnstort stenmaterial på vilken man sedan konstruerat en rund stenpackning innanför en kantkedja med ett smalt bräm runtom.

Inga fler lämningar påträffades i närområdet, och den dokumenterade stensättningen bedöms vara en ensamliggande grav.

Figur 14. Undersökningsområde 4 med de framkomna lämningarna, skala 1:200. Mot bakgrund av Fastighetskartan. Översikt i skala 1:15000.

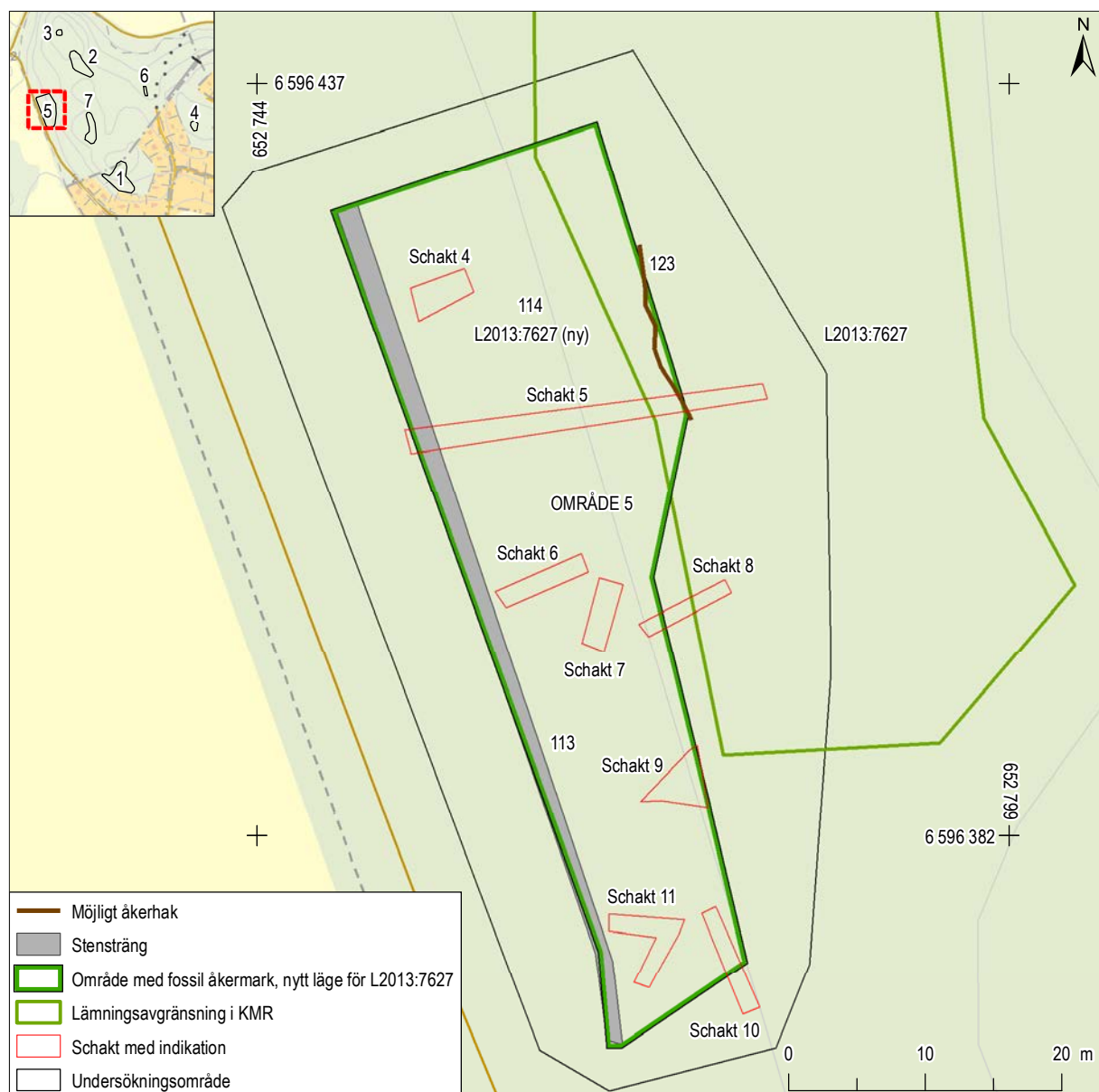
Område 5, L2013:7627 – område med fossil åkermark

Område 5 är beläget vid bergsimpedimentets västra fot, mellan lågslätten med hästhagar i väst och berget i öst. Området är cirka 70 meter långt och 20 meter brett och ligger 23–24 meter över havet (figur 15).

Vid 2011 års utredning påträffades en fossil åker (figur 16) med oklar ålder i området. Den fossila åkern (114) var markerad i KMR med en förskjutning på ungefär 17 meter åt öster.

Längs med den fossila åkerns västra sida sträckte sig en nyupptäckt stensträng (113) och längs den östra sidan fanns ett otydligt åkerhak (123), bortom vilken den stenrika moränen tog vid.

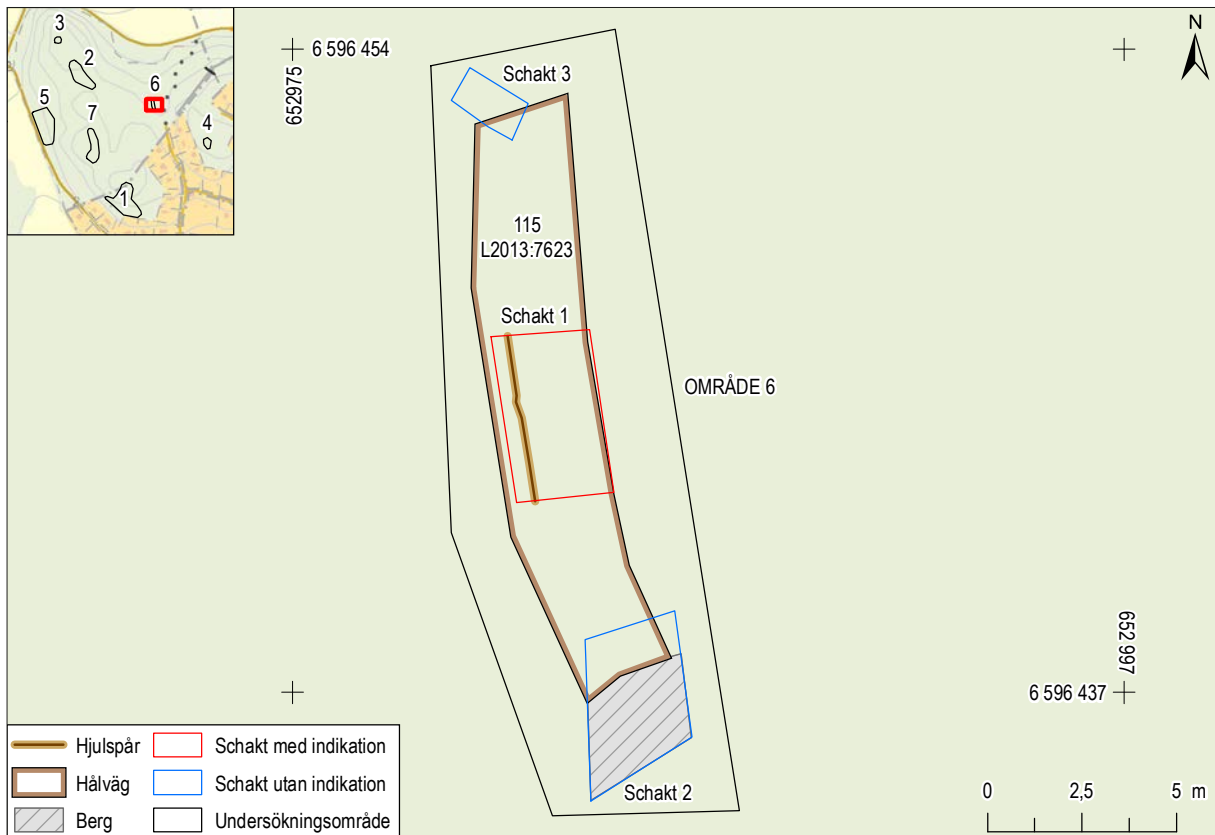
Området undersöktes med sökschakt och inga odlingslager eller övriga lämningar kunde observeras. Däremot kunde lämningen avgränsas tydligt, då den fossila åkern var påtagligt stenröjd.

Figur 15. Undersökningsområde 5 med de framkomna lämningarna, skala 1:500. Mot bakgrund av Fastighetskartan. Översikt i skala 1:15000.

Figur 16. Den aspb vuxna fossila åkern. Foto taget från norr.

Figur 17. Undersökningsområde 6 med den framtagna hålvägen med hjulspår, skala 1:200. Mot bakgrund av Fastighetskartan. Översikt i skala 1:15000.

Figur 18. Hålvägen innan sökschaktning. Foto taget från nordnordväst.

Område 6, L2013:7623 – färdväg

Område 6 är beläget centralt på bergsimpedimentet, i det lägsta partiet mellan två krön på en höjd av cirka 30 meter över havet (figur 17). Vid utredningen 2011 påträffades en hålväg (L2013:7623), vilken var synlig som en cirka 20 meter lång försänkning i terrängen (figur 18).

Området undersöktes med sökschakt. Då kunde det konstateras att hålvägens södra del gick upp över en berghäll, och att den norra delen inte gick att skönja efter borttagandet av undervegetationen. I ett mellanliggande schakt framträdde hålvägen däremot väldigt tydligt, där också ett möjligt hjulspår sträckte sig längs hålvägens västra sida.

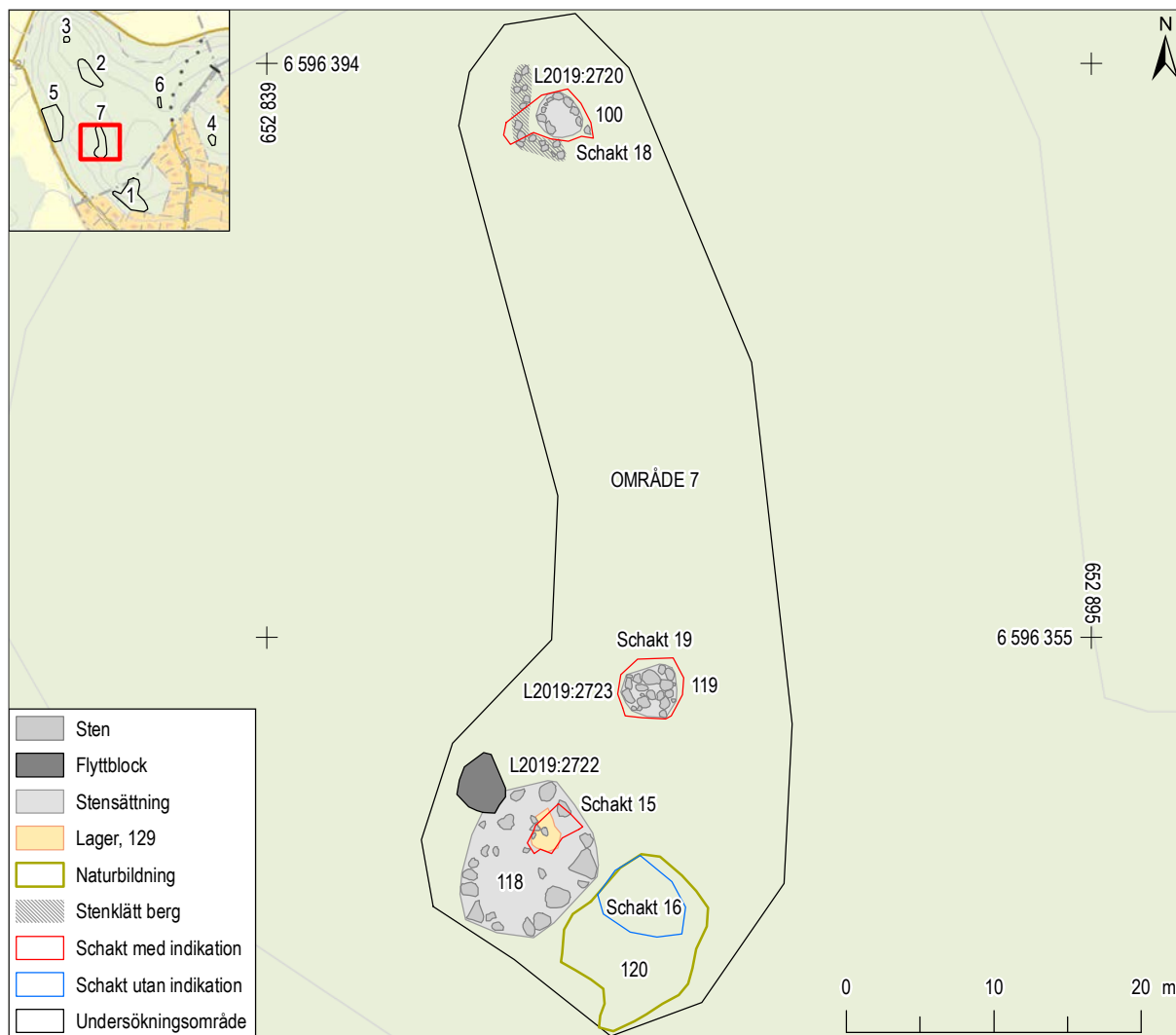
Området avsåktes noggrant med metalldetektor vilket resulterade i fyndet av en större bjällra. Bjällran tolkades som en sentida kobjällra och gallrades i fält. Inga övriga fynd påträffades.

Område 7, L2019:2720, L2019:2723, L2019:2722 – stensättning

Under arbetets gång påträffades flera förmodade fornlämningar på och vid ett krön i impedimentets västra del. Dessa var sedan tidigare okända och låg 35–37 meter över havet (figur 19).

I områdets norra del påträffades en ensamliggande stensättning (100) på ett bart bergskrön. Stensättningen bestod av en rund stenpackning som inneslöts av en kantkedja av ett något större stenmaterial (figur 20). Utanför kantkedjan, på stensättningens västra sida, låg större stenar spridda på hällen. Sett från väster gav detta intrycket av att stensättningen var betydligt större än vad den faktiskt var. Stensättningen utreddes för hand utan maskinstöd.

Cirka 35 meter söder om stensättning 100 påträffades två stensättningar (118 och 119). Denna yta undersöktes med grävmaskin. Den enastensättningen

Figur 19. Undersökningsområde 7 med de nyfunna lämningarna, skala 1:500. Mot bakgrund av Fastighetskartan. Översikt i skala 1:15 000.

(119) var rund och uppbyggd av ett större stenmaterial, samt delvis placerad på en berghäll (figur 21). Den andra stensättningen (118) uppmärksammades först på grund av en rundad stenkrets av stora stenar och ett stort flyttblock. Vid sökschaktning påträffades en stenpackning av mindre till mellanstort stenmaterial i stenkretsens mitt samt ett brandpåverkat lager (129) som följde stenpackningens utbredning.

Strax söder om stensättning 118 undersöktes ytterligare en möjlig stenkrets (120). Denna konstaterades dock vara en naturbildning.

Området kring 118 och 119 är blockrikt, och det naturligt förekommande materialet har troligen använts i konstruktionen av stensättningarna. Den stora stenkrets som omger stensättning 118 verkar delvis bestå av markfasta stenar, medan andra har flyttats till platsen. Troligtvis gömmer det sig fler stensättningar i närområdet.

Cirka 70 meter öster om område 7 undersöktes ytterligare en möjlig stensättning (121) invid ett större flyttblock. Denna konstaterades vara en naturbildning.

Figur 20. Stensättning 100. Foto taget från västnordväst.

Figur 21. Stensättning 119, med stensamlingar i bakgrunden. Foto taget från norr.

DISKUSSION OCH TOLKNING

De påträffade lämningarna passar väl in i det kulturhistoriska landskapet de befinner sig i. Under historiens gång har det nu aktuella bergsimpedimentet i Kungsängen brukats på olika sätt. Som en markerad höjd i landskapet har berget varit eftersökt i rituella, profana och agrara sammanhang, som gravarna och gravfälten, torplämningen och den fossila åkern pekar på.

Under förhistorien har området till synes mest brukats som gravområde. Vi har de ensamliggande stensättningarna samt röset på fyra av bergets krön. Samtliga på väl synliga och exponerade lägen. Man har i två av fallen arrangerat den intilliggande terrängen för att ge konstruktionen ett mer monumentalt utseende genom att klä den anslutande slutningen med sten. De ensamliggande, krönbelägna gravkonstruktionerna ska troligtvis placeras in i tiden runt bronsålder och/eller äldre järnålder.

Ett gravfält från yngre järnålder

Den yngre järnåldern har också lämnat efter sig gravkonstruktioner i en mer samlad utformning. Stensättningarna vid område 2 bör sannolikt placeras in i yngre järnålder och motsvarar troligtvis ett mellanstort gravfält (L2019:2727). Detta järnåldersgravfält har eventuellt en tyngdpunkt i vikingatid då tre av gravarna uppvisar ett typiskt vikingatida konstruktionselement, nämligen sydvästport (figur 9).

Syd- eller sydvästportar är ofta rektangulära utbyggnader belägna i de namnindikerade väderstrecken. Konstruktionselementet förekommer nästan enbart i Uppland och Södermanland och endast under yngre järnålder med den stora tyngdpunkten i vikingatid, eventuellt så snävt som under 900-talet (Bratt 2008). De har alltså en mycket begränsad utbredning i rum så väl som i tid.

De tre gravarna med sydvästport är också de mer vällagda av de påträffade stensättningarna, och ligger längst söderut mot den naturliga svackan som sträcker sig i öst – västlig riktning. Man kan föreställa sig att det varit en färdväg som sträckt sig över impedimentet i denna del, då området förefaller sig

naturligt lämpat för enkel passage. Mest synlig bör gravfältet ha varit om man kom färdande från öster. Gravfältet är troligtvis inte samtida med den närliggande krönbelägna stensättningen 101, men närheten till densamma kan ha varit av betydelse i en form av jordhäv. Ett vanligt fenomen, speciellt om vi rör oss i den yngre järnåldern.

Ann-Mari Hållans Stenholm beskriver i sin avhandling (2012) hur förhållandet mellan bebyggelse och gravar samspelar och är avgörande för förståelsen av gården, och därmed brukandet av jorden. Graven kunde användas som en så kallad odalshög, det vill säga ett sätt att hävda sin rätt att bruka jorden. Man kunde då peka på sin ätts gravfält och därmed försvara sin rätt sedan generationer (Hållans Stenholm 2012). Att man vid en eventuell nyetablering placerar sitt gårdsgravfält vid en äldre och väl synlig grav utan anspråk kan vara en typ av genealogiskapande och, i brist på bättre ord, förfalskad eller manipulerad äganderätt på landet.

Detta kan följaktligen indikera att en ätt under vikingatidens mitt tagit området i besittning. Möjligtvis har det varit en utbrytande enhet från den gård som haft det närliggande gravfältet L2015:7393 som sitt gårdsgravfält, i det område som i senare tid skulle inrymma säteriet Aspviks gård (figur 4). Det har argumenterats för att nyetablerade gårdar och gravfält motsvarar att en större andel fria får bruka en underlydande gård till den så kallade huvudgården. Denna nya andel fria kan i sådana fall vara tidigare trälar som blivit frigivna eller fria som tidigare saknat egendom (Hållans Stenholm 2012).

Gravfältets utbredning är grovt avgränsat till cirka 1 200 kvadratmeter (figur 25). En försiktig uträkning på hur många gravar gravfältet kan inrymma har gjorts med bakgrund av den anläggnings-täthet som uppvisas inom de framschaktade ytor-na. Med en understruken reservation för en större variation än den som är representerad i de framtagna schakten, samt att gravfältets utbredning stämmer, så kan man tänka sig att det finns en grav på var 28–34 kvadratmeter. I antal skulle det motsvara cirka 35–45 gravar.

Ett andra gravfält och en gravgrupp

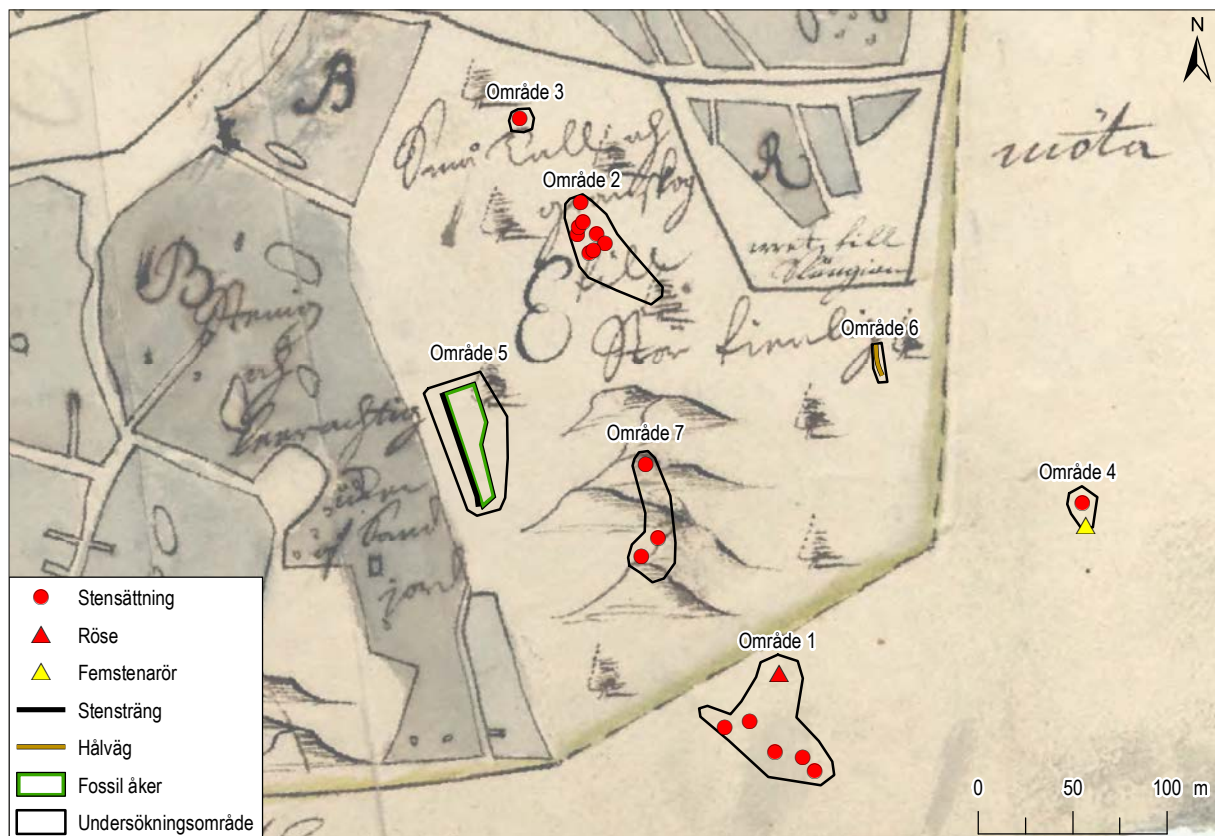
Den större samlingen stensättningar vid område 1 bör även det räknas som ett mindre till mellanstort gravfält (2019:2728) som har en tydlig medveten exponering åt syd till sydöst. De tre gravarna som i detta område endast är halvcirkelformade understryker just detta. Gravfältets utbredning har avgränsats grovt främst efter de kända lämningarnas placering, samt utifrån terrängen och den villabebyggelse som ligger dikt an. Området är omkring 2700 kvadratmeter stort men stensättningarna ter sig ligga glesare än vid gravfält L2019:2727. En uträkning på antal gravar inom gravfältet har inte utförts, då området endast undersöktes med punktinsatser med mindre handgrävda schakt. Områdena mellan de kända lämningarna kan således rymma anläggningar som inte är synliga ovan mark. Med tanke på höjden över havet och stensättningarnas utformning så tillhör gravfältet troligtvis järnåldern, och eventuellt den yngre järnåldern.

Man har i sin samtid säkerligen varit medveten om det närliggande, högt belägna röset men är troligast inte samtida med densamma. Samma resonemang

om jordhävning som ovan kan föras i detta sammanhang men det kan även, i båda fallen, vara tal om kontinuitet eller för den delen sammanträffanden att yngre gravar placerats i angränsning till äldre krönbelägna sådana. Det är likväl anmärkningsvärt att det i tre av fyra fall inom ramen för den här förundersökningen finns en gravgrupp eller gravfält i närheten av ensamliggande, krönbelägna och exponerade gravar. För även i område 7 kan man tala om en ensamliggande grav på ett exponerat läge i landskapet, med närhet till en samling gravar en bit ifrån. Dock påträffades endast två gravar vid det intilliggande området men fler går troligtvis att finna vid en utökad undersökning.

Studie av det historiska kartmaterialet

I den kartstudie som utfördes av de historiska kartorna över området visar att bergsimpedimentet ligger i skiftet mellan tre byars ägor; Aspvik, Ålsta och Sylta. Den största delen ligger inom Aspvik bys ägor och inkluderar således lämningarna vid område 2, 3, 5, 6 och 7. Område 1 ligger precis i gränsen mellan Ålsta och Aspviks ägor medan område 4 ligger på gränsen till samtliga tre byars ägor.

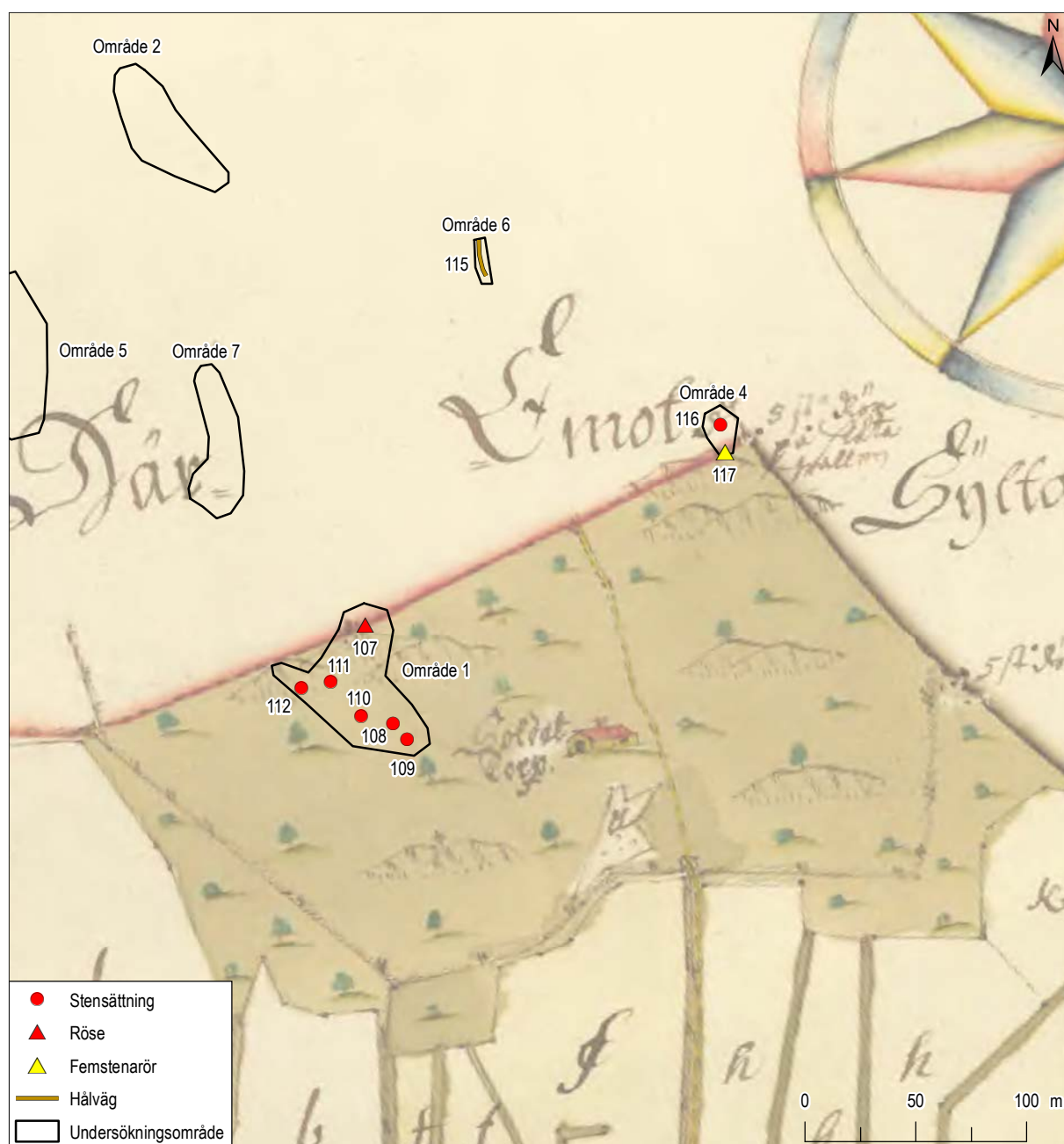
Figur 22. Lämningarna markerade på 1690 års karta (akt A19:133-4). Skala 1:4 000.

De två gravfälten, område 1 och 2, kan därmed möjligen placeras in i forna gårdsterritorium vars utbredning fortfarande var i bruk under 1600–1700-talen.

En faktiskt eller fingerad kontinuitet av jordbrukande och bebyggelse är påtaglig i Kungsängen som helhet. Regionen har bevisligen varit eftersökt under lång tid och vissa av lämningarna kan, som tidigare diskuterats, tolkas som en nyetablering med fingerad genealogi och hävd har skett under andra halvan av 1000-talet. Områdets gårdar, byar och till och med säterier kan placeras in ett långt

historiskt perspektiv, där man har utnyttjat och respekterat sin dåtid. I kulturlandskapet kan man läsa hur makt och jord tas i anspråk av stundom samhällets högsta skikt (bland annat säterierna och de krönbelägna gravarna) och stundom samhällets lägsta och mellersta skikt (bland annat torpen och de nyetablerade gravfälten).

På en karta över Sylta bys ägor från (troligtvis) år 1707 samt Ålsta bys ägor från år 1727 (figur 23) ska det finnas ett femstenarör, det vill säga en gränsmarkering, i närheten av område 4. Denna gräns är inte

Figur 23. Femstensröret, gravfält L2019:2728 och hålvägen markerat på 1727 års karta (akt B58–21:1). Skala 1:3 000.

längre i bruk, så den skadade rest av femstenaröret (L2013:7589) som återfanns i närheten av stensättning 116 ska således bedömas som fornlämning.

På kartan över Ålsta från år 1727 kan man se en färdväg som troligtvis går ihop med den undersökta hålvägen strax norr om område 6. Den färdväg som är synlig på den historiska kartan går fram till soldattorpet Kopladal, vars lämningar (L2015:7623) ligger vid bergsimpedimentets södra fot. Men det bör också poängteras att färdvägen kan ha äldre anor än från 1700-talet, då den återfinns i en naturlig svacka i terrängen och därmed varit en naturlig passage genom bergsimpedimentet om man velat korsa det i nord – sydlig riktning.

Det har inte gått att återfinna den fossila åkern i område 5 i det historiska kartmaterialet, där plätten endast syns som den yttersta delen av det obrukade impedimentet. Lämningen uppvisar inte heller några särtypiska drag av äldre tiders bruksmetoder. Den fossila åkern kan kategoriseras som en plan bandparcell som avgränsas av stenstäng, det vill säga en åkerform som placerats ut systematiskt i terrängen utan hänsyn till sluttningar eller dylikt. Åkerformen kan variera i bredd mellan 3 och 40 meter utan någon begränsning på längden, och ofta placerade på lättare moränmarker. Dateringsmässigt förekommer denna typ av åkerform från äldre järnålder till modern tid (Gren 1997). Att den fossila åkern med sin tillhörande hägnad (113) inte kan återfinnas i de historiska kartorna kan bero på att lämningen är äldre än kartmaterialet. Även frånvaron av odlingslager kan tyda på att marken urlakas under lång tid, men frånvaron av daterbart material kan dessvärre inte hålla som ett indirekt bevis på äldre datering. Lämningen bedöms därmed som övrig kulturhistorisk lämning.

Slutsats

Efter utförd utredning och förundersökning har samtliga tidigare kända lämningar kunnat konstateras som fornlämning eller övrig kulturhistorisk lämning. Utöver dessa har tio fornlämningar tillkommit samt en övrig kulturhistorisk lämning (figur 24 och 25).

Två gravfält har kunnat beläggas; L2019:2728, L2019:2727, där det sistnämnda troligtvis kan placeras in tidsmässigt i vikingatid. Gravfältets

(L2019:2727) utbredning är grovt avgränsat och rymmer åtta kända stensättningar (figur 9). Möjligtvis rymmer gravfältet som helhet mellan 35–45 gravar.

Det andra gravfältets (2019:2728) utbredning har anpassats efter de kända lämningarna och terrängen men det saknas grund för att göra en beräkning av antal möjliga gravar inom gravfältet. Fem gravar kan konstateras inom området, och eventuellt kan den ej återfunna fornlämningslikande lämningen L2013:7622 räknas med i gravfältets omfattning (figur 6). Ytterligare en fornlämningslikande lämning finns i närheten (L2013:7579), som inte ingick i den aktuella förundersökningen då den är belägen på en redan bebyggd tomt, och kan i dagsläget inte bedömas ingå i gravfältets utbredning. Tidsmässigt tillhör gravfält L2019:2728 troligtvis järnåldern, eventuellt den yngre järnåldern.

De båda gravfälten ligger i närheten av ensamliggande, krönbelägna gravar; ett röse och en stensättning. En medveten placering av ett gravfält i närheten av en i sin samtid äldre grav, har diskuterats och är ett återkommande fenomen under den yngre järnåldern. Man kan tala om ett återbruk av monument för att hävda sin rätt till jord genom en manipulerad genealogi.

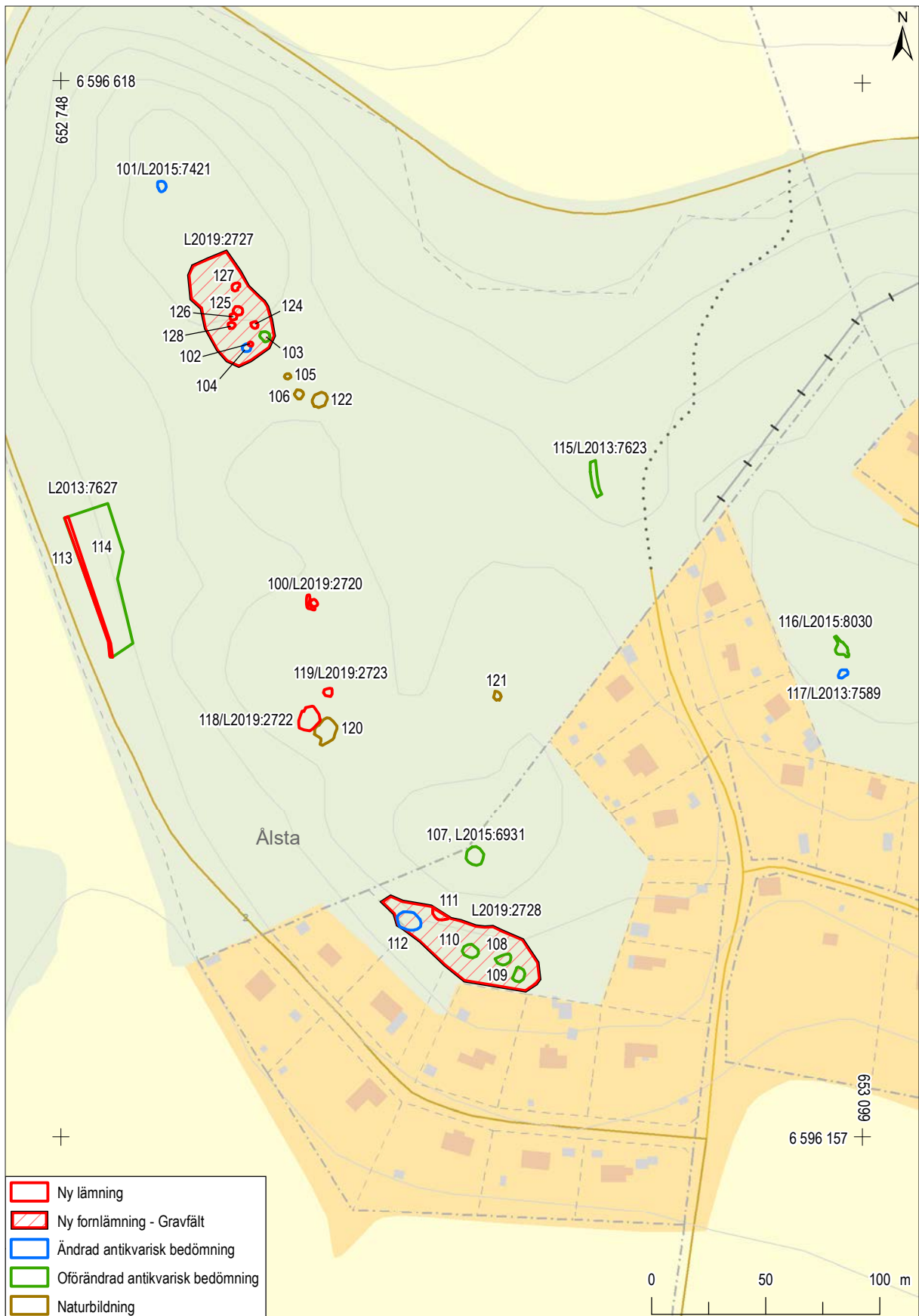
Stensträngar brukar generellt bedömas som fornlämning, men då den påträffade stensträngen (113) tydligt avgränsar och tillhör den fossila åkern (114), som vare sig kan återfinnas i det historiska kartmaterialet eller dateras utifrån fynd eller bevarat makrofossilmaterial har bedömningen gjorts att båda lämningarna ska registreras som övrig kulturhistorisk lämning (figur 15).

Resterande lämningar har registrerats som fornlämningar. De flesta av dessa är stensättningar, men till skaran hör även ett röse, en hålväg samt ett skadat femstenarör.

En särskild undersökning av områdena kommer att kunna bidra till forskningen om dels de enskilda lämningarna, dels lämningarna i ett komplext historiskt sammanhang. Bergsimpedimentet i Kungsängen kan ses som representativ för regionens långa, rika och komplicerade kulturhistoria som smått kan anas i denna rapport.

Omr.	Anl-nr	Lämnings-nr (KMR)	RAÄ-nr (FMIS)	ID, utredning 2011	Antikvarisk bedömning	Typ	Kommentar	Typ av undersökning
1	-	L2019:2728	-	-	Fornlämning	Gravfält	Ny lämning	-
1	107	L2015:6931	Kungsängen 28:1	-	Fornlämning	Röse	Läget justerat i KMR	Förundersökningsobjekt
1	108	L2013:7624	Kungsängen 219	Objekt 4, A5	Fornlämning	Stensättning, grav	Läget justerat i KMR. Överförd till L2019:2728	Förundersökningsobjekt
1	109	L2013:7630	Kungsängen 221	Objekt 4, A4	Fornlämning	Stensättning, grav	Läget justerat i KMR. Överförd till L2019:2728	Förundersökningsobjekt
1	110	L2013:7590	Kungsängen 216	Objekt 4, A7	Fornlämning	Stensättning, grav	Läget justerat i KMR. Överförd till L2019:2728	Förundersökningsobjekt
1	112	L2013:7578	Kungsängen 213	Objekt 4, A8	Fornlämning	Stensättning, grav	Ny antikvarisk bedömning. Överförd till L2019:2728	Utredningsobjekt
1	-	L2013:7622	Kungsängen 217	Objekt 4, A6	Ingen antikvarisk bedömning	Fornlämningsliknande lämning	Ej återfunnen. Överförd till L2019:2728	Utredningsobjekt
2	-	L2019:2727	-	-	Fornlämning	Gravfält	Ny lämning	-
2	103	L2015:7422	Kungsängen 171:1	-	Fornlämning	Stensättning, grav	Läget justerat i KMR. Överförd till L2019:2727	Förundersökningsobjekt
2	104	L2013:7593	Kungsängen 226	Objekt 6	Fornlämning	Stensättning, grav	Ny antikvarisk bedömning, läget justerat i KMR. Överförd till L2019:2727	Utredningsobjekt
2	105	-	-	-	-	Naturbildning	Naturbildning	Utredningsobjekt
2	106	-	-	-	-	Naturbildning	Naturbildning	Utredningsobjekt
2	122	-	-	-	-	Naturbildning	Naturbildning	Utredningsobjekt
3	101	L2015:7421	Kungsängen 171:2	-	Fornlämning	Stensättning, grav	Ny antikvarisk bedömning	Utredningsobjekt
4	116	L2015:8030	Kungsängen 27:1	-	Fornlämning	Stensättning, grav	Läget justerat i KMR	Förundersökningsobjekt
4	117	L2013:7589	Kungsängen 224	Objekt 10	Fornlämning	Gränsmarkering, femstenarör	Ny antikvarisk bedömning, läget justerat i KMR	Utredningsobjekt
5	113, 114	L2013:7627	Kungsängen 227	Objekt 5	Övrig kulturhistorisk lämning	Område med fossil åkermark	Ändrad fornlämningstyp, läget justerat i KMR, delundersökt	Utredningsobjekt
6	115	L2013:7623	Kungsängen 218	Objekt 8	Fornlämning	Färdväg, hålväg	Läget justerat i KMR, delundersökt	Förundersökningsobjekt
7	100	L2019:2720	-	-	Fornlämning	Stensättning, grav	Ny lämning	Utredningsobjekt
7	118	L2019:2722	-	-	Fornlämning	Stensättning, grav	Ny lämning	Utredningsobjekt
7	119	L2019:2723	-	-	Fornlämning	Stensättning, grav	Ny lämning	Utredningsobjekt
7	120	-	-	-	-	Naturbildning	Naturbildning	Utredningsobjekt
-	121	-	-	-	-	Naturbildning	Naturbildning	Utredningsobjekt

Figur 24. Resultattabell med antikvarisk bedömning av de berörda lämningarna.

Figur 25. Resultaten illustrerade på en plan över området, skala 1:2500. Mot bakgrund av Fastighetskartan.

REFERENSER

Litteratur

ANDERSSON, LARS (2011). *Aspvik: arkeologisk utredning vid Aspvik, Upplands-bro kommun, Kungsängens socken*. Stockholm: Stockholms läns museum

BRATT, PETER (2008). *Makt uttryckt i jord och sten: stora högar och maktstrukturer i Mälardalen under järnåldern*. Diss. Stockholm : Stockholms universitet

Gren, Leif (1997). *Fossil åkermark: äldre tiders jordbruk – spåren i landskapet och de historiska sammanhangen*. 2., omarb. uppl. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

HÅLLANS STENHOLM, ANN-MARI (2012). *Fornminnen: det förflutnas roll i det förkristna och kristna Mälardalen*. Diss. Lund : Lunds universitet

PRENZLAU-ENANDER, GABRIELE (1991). *Upplands-Bro kulturhistoriska miljöer*. Stockholm: Stockholms läns museum

Äldre kartor

ASPVIK NR 1-2, 1690
Stockholm-Näs socken,
Uppsala län
Geometrisk avmätning
Lantmäteristyrelsens arkiv: Akt A19:133-4
Lantmätare: Petter Arosander

ÅLSTA NR 1, 1727
Stockholms-Näs socken,
Uppsala län
Ägomätning
Lantmäteristyrelsens arkiv: Akt B58-21:1
Lantmätare: Johan Leitz

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Arkeologikonsults projektnr:	3199
Länsstyrelsens diarienummer:	431-23408-2018
Länsstyrelsens beslutsdatum:	2018-09-25
Beställare:	Upplands-Bro kommun
Uppdragsnr i KMR:	201900614
Län:	Stockholm
Landskap:	Uppland
Kommun:	Upplands-Bro
Socken:	Kungsängen
Fastighetsbeteckning:	Kungsängen-Ålsta 1:10, Aspvik 1:5
Berörda fornlämningar KMR (med motsvarande RAÄ-nr):	L2013:7578 Stensättning (Kungsängen 213) L2013:7589 Gränsmarkering (Kungsängen 224) L2013:7590 Stensättning (Kungsängen 216) L2013:7593 Stensättning (Kungsängen 226) L2013:7622 Fornlämningsliknande lämning (Kungsängen 217) L2013:7623 Färdväg (Kungsängen 218) L2013:7624 Stensättning (Kungsängen 219) L2013:7627 Område med fossil åkermark (Kungsängen 227) L2013:7630 Stensättning (Kungsängen 221) L2015:6931 Röse (Kungsängen 28:1) L2015:7421 Stensättning (Kungsängen 171:2) L2015:7422 Stensättning (Kungsängen 171:1) L2015:8030 Stensättning (Kungsängen 27:1) L2019:2720 Stensättning L2019:2722 Stensättning L2019:2723 Stensättning L2019:2727 Gravfält L2019:2728 Gravfält
Typ av undersökning:	Arkeologisk förundersökning samt utredning
Undersökningstid, fältarbete:	10 dagar under perioden 10 april–2 maj 2019
Inmättningsmetod:	RTK-GPS
Koordinatsystem:	SWEREF99 TM
Höjdsystem:	RH 2000
Projektledare/rapportansvarig:	Jonna Sarén Lundahl
Fältpersonal:	Ebba Drugge, Jonna Sarén Lundahl
Grävmaskinist:	Ronny Carlsson, Peter & Ronny Entreprenad AB
Fyndfotografering:	Stefan Gustafsson
Planer och layout:	Matilda Nohrstedt
Kvalitetsgranskning:	Amanda Jönsson
Fynd	Förvaras hos Arkeologikonsult i väntan på fyndfördelning

*Fornminnesregistret (FMIS) stängdes ner i början av 2019 och har ersatts av Kulturmiljöregistret (KMR).
I denna rapport hänvisas till lämningsnummer i KMR i kartor och text.*

BILAGA 1. SCHAKTTABELL

Schakt-nr	Objekt	Area (m ²)	Ingående objekt	Beskrivning
1	Schakt med indikation	11,5	115	0,15–0,4 m dj. Schaktet draget tvärs över den djupaste och synligaste delen av hålväg 115. En kobjällra påträffades i matjorden. Undergrunden av silt.
2	Schakt utan indikation	10	115	0,15 m dj. Schaktet draget söder om den ovan mark synliga delen av hålvägen. Berg i dagen kom direkt under torven.
3	Schakt utan indikation	2	115	0,15–0,2 m dj. Schaktet draget norr om den ovan mark synliga delen av hålvägen. Hålvägen påträffades inte inom schaktet. Undergrund av silt.
4	Schakt med indikation	9	114	0,12–0,25 m dj. Schakt draget i den fossila åkern. Stenröjd matjord. Undergrund av torr grovkornig sand.
5	Schakt med indikation	39	113, 114	Schakt draget genom stensträng 113. Den fossila åkern tydligt stenröjd öst om stensträng. Undergrund av grovkornig sand.
6	Schakt med indikation	10	114	0,05–0,07 m dj. Schakt draget i den fossila åkern. Stenröjd matjord med enstaka stenar spridda i schaktet. Undergrund av torr grovkornig sandig silt.
7	Schakt med indikation	9	114	0,2–0,3 m dj. Schakt draget i den fossila åkern. Stenröjd matjord. Rikligt med asprötter. Undergrund av torr grovkornig sand.
8	Schakt med indikation	8	114	0,15–0,25 m dj. Schakt draget i den fossila åkern. De östra delarna moränbacke och de västra delarna stenröjd matjord. Ligger i sluttning åt väst. Undergrund av torr grovkornig sand.
9	Schakt med indikation	11	114	0,12–0,25 m dj. Schakt draget i den fossila åkern. Stenröjd matjord. Undergrund av torr grovkornig sand.
10	Schakt med indikation	10	114	0,12–0,25 m dj. Schakt draget i den fossila åkern. Stenröjd matjord. Undergrund av torr grovkornig sand.
11	Schakt med indikation	12	114	0,12–0,25 m dj. Schakt draget i den fossila åkern. Stenröjd matjord. Undergrund av torr grovkornig sand.
12	Schakt med indikation	128	102, 103, 104, 124	0,15–0,2 m dj., Schakt draget i södra delen av gravfält L2019:2727. Stenfattig, troligtvis stenröjd mark runt de påträffade stensättningarna. Undergrund av grovkornig sand.
13	Schakt med indikation	40	125, 126, 128	0,15–0,25 m dj. Schakt draget inom nyupptäckt gravfält, L2019:2727. Flacka stensättningar på stenrik morän.
14	Schakt med indikation	63	127	0,2–0,25 m dj. Schakt draget inom nyupptäckt gravfält, L2019:2727. En stensättning inom schaktet. Rikligt med stenig till blocking morän.
15	Schakt med indikation	6,5	118, 129	0,1–0,2 m dj. Schakt draget genom stensättning. Stenpackning och lager påträffades i schaktet.
16	Schakt utan indikation	22	120	0,15–0,2 m dj. Schakt draget i formodad stenstättning. Bestod av naturlig morän.
17	Schakt med indikation	21	101	0,1–0,2 m dj. Handgrävt schakt. Stensättning på rundhäll.
18	Schakt med indikation	14	100	0,1–0,2 m dj. Handgrävt schakt. Stensättning på rundhäll.
19	Schakt med indikation	15	119	0,1–0,25 m dj. Schakt vid stensättning. Delvis belägen på rundhäll, delvis på stenig morän.
20	Schakt med indikation	3	108	0,1–0,15 m dj. Handgräv schakt. Stenpackning till stensättning.
21	Schakt med indikation	1,5	108	0,1–0,15 m dj. Handgräv schakt. Stenpackning till stensättning.
22	Schakt med indikation	2,5	108	0,1–0,15 m dj. Handgräv schakt. Stenpackning till stensättning.
23	Schakt med indikation	4,5	110	0,1–0,2 m dj. Handgrävt schakt. Stenpackning till stensättning.
24	Schakt med indikation	3,5	110	0,1–0,2 m dj. Handgrävt schakt. Stenpackning till stensättning.
25	Schakt med indikation	3	110	0,1–0,2 m dj. Handgrävt schakt. Stenpackning till stensättning.
26	Schakt med indikation	4,5	109	0,15–0,2 m dj. Handgrävt schakt. Stensättning på stenig morän.
27	Schakt med indikation	7	111	0,15–0,25 m dj. Handgrävt schakt. Stensättning vid bergsvägg och på storblockig morän.
28	Schakt med indikation	7	112	0,1–0,2 m dj. Handgrävt schakt. Stensättning på stenig morän.
29	Schakt med indikation	8,5	112	0,1–0,2 m dj. Handgrävt schakt. Stensättning på stenig morän.
30	Schakt med indikation	19	116	0,1–0,2 m dj. Handgrävt schakt. Stensättning och stenfylld skreva på rundhäll.
31	Schakt med indikation	11,5	117	0,1–0,3 m dj. Naturligt stenfylld skreva i rundhäll samt femstenarör invid.
32	Schakt utan indikation	9	122	0,15–0,2 m dj. Handgrävt schakt. Blockig morän.
33	Schakt utan indikation	1,5	121	0,1–0,2 m dj. Handgrävt schakt. Stenig morän invid flyttblock.

BILAGA 2. ANLÄGGNINGSTABELL

Anl-nr	Lämnings-nr (KMR)	Typ	Storlek (m)	Höjd, max (m)	Tjocklek/djup (m)	Beskrivning
100	L2019:2720	Stensättning	5,3x5	0,3		Rund stensättning med kantkedja av större stenar, 0,4–0,75 m st. Innanför kantkedjan en svagt välvd stenpackning av mindre stenar, 0,15–0,2 m st. Stenmaterialet bestod av rundad och kantig natursten. 1–1,4 m utanför kantkedjan ligger en gles stenkrets av stora stenar (0,4–0,6 m st) något lägre i slutningen på berghällen. Sedd från SV ger det illusionen av att stensättningen är större än den är.
101	L2015:7421	Stensättning	4,7x3,6	0,4		Oval stensättning med gles kantkedja och stenpackning av kantig och skärvig sten. Belägen på rundhäll i höjdparti. Fynd av bipolärt slagen kvartsavslag (101:2828:1)
102	L2019:2727	Stensättning	1,7	0,15		Rund stensättning, låg mot kantkedjan till stensättning 104. Stenmaterial av 0,08–0,25 m st. Stenpackning av rundad och kantig sten. Antydning till större stenar i ytterkanterna. En- till tvåskiktad.
103	L2019:2727	Stensättning	3,49	0,4		Rund stensättning med kantkedja, ett bräm i östra delen samt en sydvästport.
104	L2019:2727	Stensättning	5,3x3,7	0,4		Rund stensättning med kantkedja och sydvästport.
105	-	Naturbildning	2,8	0,5		Fornlämningsliknande naturformation av blockig morän. Undersöktes med handverktyg.
106	-	Naturbildning	4	0,4		Fornlämningsliknande naturformation av blockig morän. Undersöktes med handverktyg.
107	L2015:6931	Röse	9	1		Rund, belägen på rundhäll i höjdparti. Stenmaterial av 0,2–0,4 m st. Södra och östra slutningen intill var klädd med sten.
108	L2019:2728	Stensättning	6,2x4	0,45		Halvcirkelformad stensättning med kantkedja och mittsten. Svagt välvd. Stenpackning av 0,07–0,15 m st. Kantkedja av 0,5–0,75 m st. Mittsten 1,4x0,9 m st. Tydlig kantkedja av större stenar med en rak sida vänd utåt, som ligger i en halvcirkel runt mittblocket och ca 2 m ifrån mittblocket. En sten i kantkedjan har hasat ned i slutningen åt SSV. Två glapp i kantkedjan med småstenspackning emellan. Fåtal mellanstora stenar i stenpackningen, 0,2–0,3 m st. Utanför kantkedjan förekommer det sparsamt med sten, 0,1 m st. Bevuxen med engbjörk.
109	L2019:2728	Stensättning	5,2x3	0,4		Halvcirkelformad stensättning med kantkedja och mittsten. Stenpackning av 0,1–0,2 m st. Kantkedja av 0,4–0,8 m st. Mittsten 0,8 m st.
110	L2019:2728	Stensättning	6,4x5	0,5		Rundad stensättning med gles kantkedja med ett större block i den norra delen. Flack, ligger i svag sluttning åt S. Stenpackning av 0,1–0,2 m st av rundad och kantig sten. Fåtal mellanstora stenar i stenpackningen, 0,2–0,3 m st. Bevuxen med björk och asp och moss. Stenbemängd moränmark i S-sluttning.
111	L2019:2728	Stensättning	7,3x3,6	0,5		Halvcirkelformad stensättning med kantkedja (0,5–0,8 m st) placerad upp mot bergvägg, med blockig morän nedanför åt söder. Stenpackning av kantig sten, 0,2–0,25 m st.
112	L2019:2728	Stensättning	10x7,5	0,45		Rundad stensättning med större block i västra delen. Delvis skadad av tre fastgjutna staketstolpar. Svåravgränsad mot den stenrika moränbacken.
113	L2013:7627	Stensträng	1,7	0,4		Låg stensträng längs den fossila åkerns västra sida (114). Genomgrävd i ett schakt. Flerskiktad sten i varierad materialstorlek, 0,4–0,7 m st. Rundad till kantig natursten.
114	L2013:7627	Område med fossil åkermark	65x18		0,3	Stenröjt område mellan stenbemängd moränbacke och stensträng (113).
115	L2013:7623	Hålväg	15x2		0,4	2 m bred försänkning. Längst västra sidan finns ett 0,34 brett och 0,05 m djupt hjulspår. Fåtal mindre stenar (0,1–0,2 m st) i kanterna av försänkningen, i övrigt stenfri. Undergrund av ljus siltig sand. Borttagen torv 0,15–0,4 m. I den S delen gick hålvägen upp på berg i dagen, och i N delen planade den ut. Markduk lades över hjulspår vid igenläggandet. I myllan påträffades en sentida kobjällra (115:3875:1).
116	L2015:8030	Stensättning	10,5x5,3	0,3	0,5	Flack, rund stensättning med kantkedja samt ett smalt bräm, sammanlagt 5,3x5 m st. Stensättningen låg ovanpå en stenfylld skreva i berget, 10,5x1,7 m st. Stenarna i kantkedjan var 0,3–0,7 m st. Stenmaterialet i övrigt var 0,15–0,6 m st, och bestod av ursprungligen obetäckt sten som nu var till viss del mossbevuxen.
117	L2013:7589	Femstenarör	1x0,8	0,3		Skadad. Två stående stenar samt ett troligen nedhasad sten, invid en naturligt stenfylld skreva i berget.

Bilaga 2. Forts anläggningstabell

Anl-nr	Lämnings-nr (KMR)	Typ	Storlek (m)	Höjd, max (m)	Tjocklek/djup (m)	Beskrivning
118	L2019:2722	Stensättning	11x8,8	0,4		Stensättning med avgränsning av en stenkreis av större stenar, block (0,6–1,8 m st) samt ett stort flyttblock (4x3,3 m st). Innanför stenkreisen fanns en stenpackning, endast synlig vid borttagande av torv och mylla. Stenpackningen bestod av rundad och kantig sten, 0,1–0,6 m st, med det större materialet placerat mot mitten. Stenpackningen hade samma utbredning som lagret 129.
119	L2019:2723	Stensättning	4x3,7	0,45		Rundad stensättning av större stenar, 0,6–1,4 m st. Den västra delen låg på berghäll. Det yttre stenarna var lagda med en avlång sida utåt.
120	-	Naturbildning	10x8,6	0,45		Fornlämningsliknande naturformation av blockig morän. Undersöktes med grävmaskin och handverktyg.
121	-	Naturbildning	4,2x3,1	1,2		Fornlämningsliknande naturformation av blockig morän. Undersöktes med handverktyg.
122	-	Naturbildning	7x6	0,5		Fornlämningsliknande naturformation av blockig morän. Undersöktes med handverktyg.
123	-	Åkerhak	22	0,2		Otydligt skifte mellan stenröjd yta (fossil åker) i V och stenrik moränbacke i O.
124	L2019:2727	Stensättning	3x2,4	0,3		Rund stensättning med sydvästport. Flack. Stenpackning av 0,2–0,45 m st.
125	L2019:2727	Stensättning	4,1x3,4	0,35		Oval stensättning med kantkedja. Markfast sten använd i kantkedja, 1,2x0,7 m st. Övriga 0,35–0,85 m st. Kantkedjan tydligare lagd åt S. Tät stenpackning (0,2–0,25 m st) med större stenar mot mitten (0,35–0,7 m st). Tallar och granar växer precis intill.
126	L2019:2727	Stensättning	3	0,22		Rund stensättning runt markfast mittblock (1,2x0,9x0,22 m). Tydligt avgränsad men utan kantkedja. Större stenar i ytterkanterna (0,33–0,6 m st). Tät stenpackning av jämnstort material (0,17–0,26 m st). Ej helt avgränsad åt O–SO pga tall och gran. Ligger dikt an stensättning 125.
127	L2019:2727	Stensättning	3,7x3			Rundad stensättning. Svagt välvd. Stort stenmaterial, 0,3–0,6 m st.
128	L2019:2727	Stensättning	3,3x2,5	0,2		Rundad stensättning. Flack. Rundad och kantig stenpackning, 0,15–0,35 m st. Ej avgränsad åt S pga av tall och björk.
129	-	Lager	2,5x2		0,05	Fett, mörkbrunt lager med kolinslag som följer stenpackningens utbredning i stensättning 118 (L2019:2722). Markduk lades över lagret innan igenläggning.

BILAGA 3. FYNDTABELL

Fynd-nr	Objekt	Material	Längd (mm)	Bredd (mm)	Tjocklek (mm)	Kommentar
101:2828:1	Avslag	Kvarts	45	28	11	Bipolärt slagen kvartsavslag.
115:3875:1	Bjällra	Järn	90	70	20	Rektangulärt hölje, korroderad. Halvcirkelformad bygel och 10 mm lång och fortfarande rörlig kläpp innanför höljet. Kobjällra. Gallrad i fält.

Rapporter från Arkeologikonsult 2019:3199